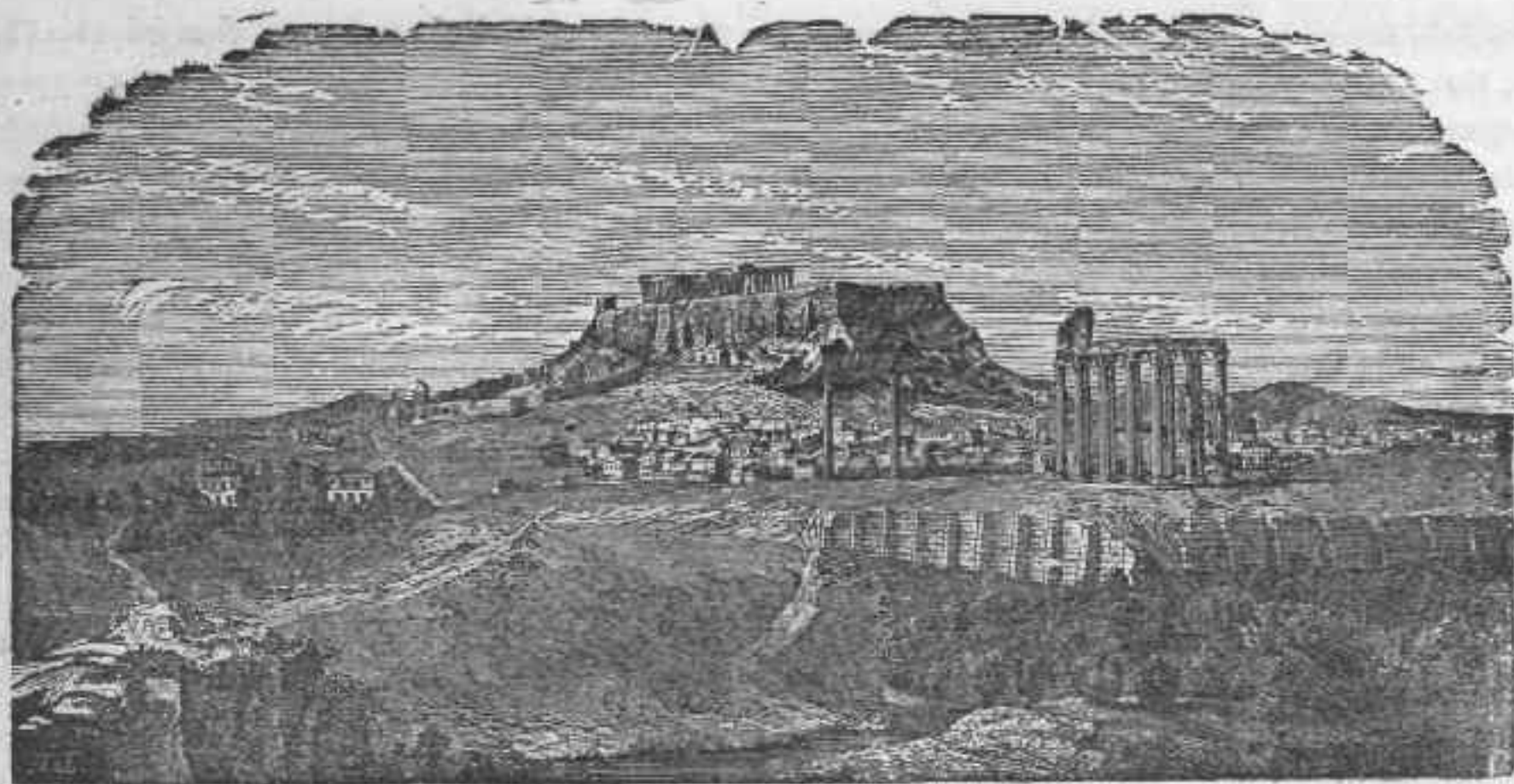

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΜΑΙΟΥ, 1862.

ΤΟΜΟΣ II'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 292.

Δ'. ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

τοῦ ἀνεκδότου συγγράμματος

τοῦ

Κ. Κ. ΦΡΕΑΡΙΤΟΥ.

«Περὶ πλοῦς Μικελονίας καὶ ἑλλάνωνος Ἀσίας μετὰ τῶν
πρώτῃ προκειμένων μαχλονήσεων.»

—οοο—

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Τὸ ἀρχιπέλαγος τῶν Ἐκατοννήσεων καὶ ὁ
κόλπος τοῦ Ἀδριατικοῦ.

Αὐγούστου 21. — 23 — Ποθεν ἐκλήθησαν Ἐκατοννή-
σαι. — Αἱ Κυδωνίαι καὶ ἡ θέσις αὐτῶν. — Ἄν ἡ νῆτος
Πορδοσελήνη τὰ νῦν Μοσχονήσια. — Ἐπιγραφαὶ ἀρ-
χαῖαι. — Ἱστορία τοῦ συνοικισμοῦ τῶν Κυδωνιῶν. —
Ἡ ἐν Ναυπάκτῃ ναυμαχία. — Ἡ ἐκστρατεία τοῦ δαυκὸς
τοῦ Νεβέρ. — Ὁ εἰκοσιπενταετής περὶ Κρήτης πόλεμος
μεταξὺ Ἑνετῶν καὶ Τούρκων. — Ἐκστρατεία Μοροζί-
νη. — Καταστροφή ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν. — Σόλησις τῶν
ἀρχαιοτήτων. — Ἡττα Μοροζίνη ἐν Χαλκίδι. — Ὑποκι-
νήσις Ρωσσίαις τῆς Πελοποννήσου, ἐπὶ Αἰκατερίνης. —
Ἐκστρατεία Ὀρλώφ. — Ἀθλίων πέρας αὐτῆς καὶ κατα-
στροφὴ τῆς Πελοποννήσου. — Ἰωάννης Οἰκονόμος ὁ θεμε-
λιωτὴς τῆς δοξῆς τῶν Κυδωνιῶν. — Ἐκφράσις τοῦ Σοαζέ-
λου περὶ τῆς πόλεως. — Ἐκφράσις τοῦ Πουκεθίλου περὶ τῆς
σχολῆς. — Κωνσταντίνου Οἰκονόμου ἐπιστολή. — Κατα-
στροφή τῆς πόλεως ἐν ἔτει 1821. — Τύχαι τῶν Κυδω-

νίων ἐν Ἑλλάδι. — Ἐπὶ νόδος αὐτῶν εἰς τὴν πατρίδα. —
Ἑσωτερικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις τῆς πόλεως. — Διούκη-
σις. — Ἔθιμα καὶ γλῶσσος. — Νυκτερινὴ θαλασσοπορία. —
Ἡ παιδεία καὶ ἡ πόλις τοῦ Ἀδριατικοῦ. — Συνοδία Δερ-
βισσῶν. — Τὰ διάφορα αὐτῶν τάγματα. — Ἑλλειψίς ἀρ-
χαιοτήτων ἐν τῇ πόλει, πολλὰ δὲ λείψανα αὐτῶν ἐν τῇ παιδεί-
δι. — Ἱστορία τῆς πόλεως. — Ἄνδρες λόγιοι Ἀδριατικῆ-
νοί. — Οἱ Ἀρσενισταὶ καὶ Ἰωπηρταί. — Ἀναχώρησις ἐξ
Ἀδριατικοῦ. — Καρλί-κιοί. — Ζαζλελί-κιοί. — Θέσις
τῶν Ἀστίρων. — Ἀντανόρος. — Ἐκστρατοφῆ.

—οοο—

Τὰ πάντα ἐν τῷ πλοῖῳ ἦσαν ἑτοιμα πρὸς ἀπό-
πλουν. Εὐθὺς ἄρξ μετὰ τὴν ἐπιβίβασιν ἡμῶν ἡ ἀγ-
κυρα ἀνεσπάρσθη, τὰ ἱστία ἀνεπετάσθησαν, καὶ ἄνε-
μος οὐριος ὤθει ἡδὺ τὸ πλοῖον ἀγχιθῇ τῇ πρὸς νέας
ἀτάς. Τὰ παραπέρα τῶν ναυτικῶν ἡμῶν ἐν τῇ να-
κτὲ τάττῃ ἔργα, παρῆλθον ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ μου· μό-
νον δὲ περὶ τὴν 8ην τῆς ἐπιβίβσεως 21 Αὐγούστου, τὸν
βαρὺν τῆς ἀλύσεως κρότον ἀπὸ τοῦ βάθους τοῦ κοι-
τωνίσκου μου ἤκουσα, καταβλήθεισος εἰς τὰ ὕδατα
τῶν Μοσχοννησιῶν, ἔξωθεν τῶν περιωνύμων Κυ-
δωνιῶν.

Μετὰ τὸ σύμπλεγμα τῶν Κορασσιῶν νήτων, ἃς
ἡδὺ περιεγράψαμεν, τὸ μικρὸν ἀρχιπέλαγος τῶν Μο-
σχοννησιῶν, κείμενον ἐν τῇ μεσημβρινῇ εἰσόδῳ τοῦ
Ἀδριατικοῦ κόλπου, εἶναι ἴσως τὸ σπουδαιότατον
ἐν τῷ Αἰγαίῳ, διὰ τε τὴν πληθὺν καὶ τὸ σχῆμα τῶν
ἀποτελούντων αὐτὸ νησιδίων, σχηματίζοντων ἀπεί-

ρους ἐξαιρέτους καὶ ἀσφαλεστάτους λιμένας, μάλιστα δὲ τὸν τῶν Κυδωνιῶν, ἀναντιρρήτως ἓνα τῶν μεγίστων καὶ καλλίστων τῆς μεσογείου. Τὰ Μοσχοννήσια ταῦτα ἐκκαλοῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἐκατόννησοι. Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν βεβαίως δὲν ἐκλήθησαν οὕτω, καί τοι ὁ Ἡρόδοτος φαίνεται ἐκ τῆς γραφῆς παραδεχόμενος τοῦτο (α)· διότι δὲν εἶναι τὸν ἀριθμὸν ἑκατὸν, ἀλλὰ μύλις τριάκοντα μέχρι τὸ πολὺ τεσσαράκοντα. Πιθανότερον δὲ ὅτι, διὰ τῆς λέξεως ταύτης ἤθελον ἀπλῶς νὰ ἐκφράσωσιν οἱ ἀρχαῖοι τὸ πλῆθος αὐτῶν (β). Ἀλλ' ὁ Στράβων δίδωσι τῇ λέξει ἄλλην τινὰ ὅλως ἄσχετον τῇ ἀριθμητικῇ σημασίαν, λέγων ὅτι Ἐκατόννησοι ἐκλήθησαν ἐκ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος, Ἐκατος γὰρ ὁ Ἀπόλλων. «Παρὰ πᾶσαν γὰρ δὴ τὴν παραλίαν ταύτην ὁ Ἀπόλλων ἐκτετίμηται μέχρι Τενέδου, Σμινθεὺς, ἢ Κιλλασίος καλούμενος, ἢ Γρυνεὺς ἢ τινὰ ἄλλην ἐπωνυμίαν ἔχων.» (γ). Ἐπὶ μιᾷ δὲ τῆς κυριωτάτης καὶ μεγίστης τῶν νήσων τούτων, κεῖται νῦν ἡ πόλις τὰ Μοσχοννήσια. Αἱ δὲ Κυδωνίαι ἀπέναντι κεῖσθαι, διὰ γεφύρας συγκοινωνοῦσι μετὰ τῆς νήσου, σχηματιζούσης τὸ προπύργιον τοῦ λιμένος τῆς πόλεως τῶν Κυδωνιῶν. Πέριξ δὲ τῆς νήσου ταύτης δισχιζομένης παντοιοτρόπως, σωρεύονται αἱ λοιπαὶ Ἐκατόννησοι, Κώδων, Πέρα, Μόσχος, Λεῖος, Ἀγκίστρι, Πόργος, Γυμνὸν, Ἀργυρόννησος, Σεφέρι, Οὐλία, Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Ἰωάννης, Νησοπούλα, Κάλαμος, Κόπανος, Πετρώσιον, Σκλαβόννησος καὶ ἄλλαι μικρότεραι, χιλίους ἀποτελοῦσαι πορθμοὺς καὶ λιμένας. Ὁ λιμὴν τῶν Κυδωνιῶν καί τοι μέγιστος καὶ λαμπρότατος, εἰς δύο κυρίως διαιρούμενος κόλπους, ἐξ ὧν ἕκαστος καὶ μάλιστα ὁ μεσημβρινοδυτικὸς ἐμπεριέχει πολλοὺς λιμενίσκους, τὴν σήμερον εἶναι σχεδὸν ἄχρηστος, μὴ δυναμένων μεγάλων πλοίων νὰ εἰσπλεύσωσιν εἰς αὐτὸν, ἕνεκεν τῆς σεσωρευμένης ἰλύος κατ' ἀμφοτέρω αὐτοῦ τὰ στόματα· ὅθεν καὶ ὁ δρόμος ἡμῶν προσωρμίσθη ἔξω μακρὰν τοῦ λιμένος. Μίαν ὥραν μακρὰν τῶν Κυδωνιῶν πρὸς βορρᾶν, παρὰ τὴν μεγάλην νήσον, ἐφ' ἧς κεῖται ἡ πόλις τὰ Μοσχοννήσια, ἦν ἡ νήσος Πορδοσελήνη καλουμένη, ἔχουσα τὸ πάλαι καὶ πόλιν ὁμώνυμον, ἣν τινες τῶν ἀρχαίων, ἐκκλίνοντες τὸ δύσφημον τοῦ ὀνόματος, ἐκάλουν Πορδοσελήνην (δ). Εἰμὴ δὲ ὁ Στράβων ῥητῶς ἔλεγεν ὅτι, πρὸ ταύτης ἄλλη νήσος κεῖται μεῖζων αὐτῆς, τότε δὲν ἤθελον εἶσθαι ἀφύες νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ Πορδοσελήνη εἶναι ἡ καὶ σήμερον κατ' εὐφημισμὸν καλουμένη Μοσχόννησος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ γεωγράφος λέγει ὅτι πρόκειται τῇ Πορδοσελήνῃ ἄλλη τις νήσος μεῖζων, ἔπεται ὅτι ἡ παρακειμένη τῇ Μοσχοννήσῳ δευτέ-

ρα κατὰ τὸ μέγεθος Ἐκατόννησος, εἶναι ἡ ἀρχαία Πορδοσελήνη. Ἐπὶ δὲ τῆς Μοσχοννήσου πρὸ τινων χρόνων ἀνεκαλύφθησαν αἱ ἐξῆς ἐπιγραφαί.

α.) ΙΑΕΩΝ ΦΙΑΕΤΑΙΡΟΝ ΧΡΗΣΤΕ ΧΑΙΡΕ
ΦΙΑΕΤΑΙΡΟΣ ΙΑΣΟΝΟΣ ΧΡΗΣΕ ΧΑΙΡΕ
ΑΜΜΙΟΝ ΙΑΣΟΝΟΣ ΓΥΝΗ ΖΗ.

β.) ΕΝ ΤΩ ΤΑΜΙΩ ΑΡΓΥΡΟΝ ΑΙΤΡΑΙ ΠΕΝΤΕ. (ε)
Ἐντὸς δὲ τῆς πόλεως τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῆς πόλεως τῶν Μοσχοννησίων οὐδὲν ἔχνος διασώζεται ἀρχαιότητος. Ἀλλ' εἶναι ποτε δυνατόν νὰ πιστεύσῃ τις, ὅτι τοιαύτην καλλίστην καὶ πρόσφορον θέσιν ἀφῆκαν οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἀκατόκητον; Πιθανὴ ἄρα καθίσταται ἡ γνώμη ἐκείνων, οἵτινες ἐνταῦθα τιθέασιν τὴν ἀρχαίαν Ἡράκλειαν, πόλιν μὴ πολὺ γνωστὴν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀρχαίους ὡς μικράν τε καὶ ἄσημον (ς).

Ἡ πόλις τῶν Κυδωνιῶν εἶναι συνοικισμὸς τῶν νεωτέρων χρόνων, ἄθροισμα παντοδαπῶν Ἑλλήνων, καταδιωχθέντων κατὰ καιροὺς ὑπὸ τῶν τυράννων, καὶ καταφυγόντων ἐνταῦθα εἰς τὸν ἄγνωστον τοῦτον καὶ πανταχόθεν ἀποκεκλεισμένον μυχόν, ἵνα διασωσῶσι τῶν πατέρων τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν! Ὁ πρῶτος λέγεται συνοικισμὸς τῆς πόλεως ἔλαβε χώραν περὶ τὸν δέκατον ἑκτὸν αἰῶνα (1570—80.), ἡ δὲ τελευταία προσθήκη περὶ τὸν δέκατον ἐγδοὺν (1770—90). Αἱ δύο αὗται ἑκατονταετηρίδες τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας, εἶναι δυστυχῶς αἰῶνες τῶν ἀπαιτητῶν ἐλπίδων καὶ τῶν προελθουσῶν ἐνταῦθεν μεγάλων ἐθνικῶν συμφορῶν. Τὸ ἔθνος κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἤρχισεν ἤδη νὰ αἰσθάνηται τὸ αἶσχος τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας αὐτοῦ, ἀλλ' ἀμυθὲς ἔτι καὶ εὐπιστον προσεδόκει αὐτὴν, ποτὲ μὲν ἀπὸ τῆς εὐλικρινοῦς ἀγάπης τῆς δύσεως, ποτὲ δὲ ἀπὸ τῆς ὀρθοδοξίας τῆς Ἀρκτου. Πᾶσαν ἄρα ἐξωτερικὴν ὑποκίνησιν ἀσμένως ἠσπάζετο καὶ ἐπανεστάτει. Ἀλλ' ἐνδοὶ ἐπὶ τέλους, καί τοι ἀργά, ὅτι ἐκάστοτε ὄργανον ἦν σκοπῶν ἰδιοτελῶν καὶ πολιτικῆς ἡκιστα φιλανθρωπίας, ἧς αἱ συνέπειαι ὑπῆρξαν ἐκάστοτε, ἐξορίαι, καθεύσεις, δημεύσεις, αἰχμαλωσίαι, ἀπαγχονίσεις καὶ σφαγαὶ τοῦ ἀθλίου ἔθνους, καθ' οὗ πρὸ αἰώνων συνώμωσαν δύσει καὶ ἀνταλῇ, ἄρκτος καὶ μεσημβρία. Περὶ τὸν χρόνον τοῦτον (1571 7 Ὀκτωβρ.), ἔλαβε χώραν ἡ περιώνυμος ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου. Τὴν δόξαν τῆς νίκης αἱ μὲν ἀπέδωκαν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν Δὸν Ζουὰν τῆς Αὐστρίας, καὶ εἰς τοὺς Ἰσπανοὺς, οἱ δὲ εἰς τοὺς Ἑνετοὺς. Οὐδεὶς δ' ἐμνημόνευσε τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἀπετέλουν σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου τὰ πληρώματα τοῦ στόλου! Ἱστορικὸς δὲ τις ἀναφέρει,

(α). Ἡρόδοτ. 1, 151.

(β). Διόδωρ. βιβλ. ιγ'. κεφ. 77.

(γ). Στράβ. βιβλ. ιγ'. σελ. 648.

(δ). Στράβ. ιγ'. 648 καὶ Στέφ. Βυζ. ἐν λέξει.

(ε) Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἐσώζοντο ἐν τῇ σχολῇ τῶν Κυδωνιῶν μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε μετὰ τῆς πόλεως ἀπάσης ἐγένοντο καὶ αὗται περὶ ἀνάλωμα τοῦ πυρός.

(ς). Στράβ. ιγ'. σελ. 607. Στέφαν. Βυζαντ. ἐν λέξει. Πλίν. 5, 32.

ὅτι ἐκ τῶν δέκα χιλιάδων Χριστιανῶν, τῶν φονευθέντων ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ταύτῃ, ὀκτὼ χιλιάδες ἦσαν Ἕλληνες! Ἡ νίκη αὕτη, ἣν ἡ δύσις διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ αἵματος κατὰ τῶν Τούρκων ἐκέρδησεν, ἤγειρε καὶ τοὺς Πελοποννησίους, ὑποκινήθοντας ὑπὸ τῆς δύσεως. Εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μονεμβασίας Μακαρίου Μελισσηνοῦ, μέγα συνήχθη πλῆθος ἀνδρῶν περὶ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Νικηφόρον. Ἡ ὄψις τοῦ στόλου τοῦ Δὸν Ζουάν ἦν τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς ἐξεγέρσεως. Ἀλλ' ὁ στόλος οὗτος οὐδέποτε πλέον εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας ἐφάνη· ἢ κατὰ τῶν Τούρκων συμμαχία τῆς δύσεως διελύθη· καὶ ἡ εἰρήνη τῆς 7 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1573 ἦν ἡ μόνη συνέπεια τοῦ κρουνηδὸν ἐκχυθέντος αἵματος. Ἐγκαταλείψασα δὲ οὕτως ἡ δύσις τὴν Πελοπόννησον, παρέδωκεν αὐτὴν δέσμιον εἰς τοῦ δημίου τὰς χεῖρας. Ἰνα σωθῶσιν οἱ δυστυχεῖς, οἱ μὲν ἐκρύβησαν εἰς τῶν δασῶν τὰ ἀπώτατα καταφύγια, οἱ δὲ ἀνέβησαν εἰς τῶν ἀπροσίτων ὀρέων τὰς κορυφάς, οἱ δ' εὐτυχέστεροι ἐζήτησαν ἀλλαχοῦ νέαν πατρίδα, ἣν παρέσχεον αὐτοῖς· ὁ ἔρημος καὶ ἀπόκρυφος μυχὸς τῶν Κυδωνιῶν. Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν περίστασιν ἐλαβὲ χώραν πιθανότατα ὁ πρῶτος συνοικισμὸς τῶν Κυδωνιῶν ἐξ Ἑλλήνων φυγάδων, ζητούντων ἐνταῦθα ἄσυλον κατὰ τῆς προδοσίας καὶ τῆς σφαγῆς.

Μετὰ τὴν πρώτην δὲ ταύτην ἀποτυχίαν μικροῦ ἐδέησε, ἵνα περιπλανῇ ἡ δυστυχὴς Πελοπόννησος αὖθις εἰς νέαν ἄλλην συμφορὰν δεινότεραν. Ὁ ἐν Ρώμῃ πρέσβυς τοῦ Ἑρρίκου τατάρτου Κάρολος ἐκ Κονζάκης καὶ Κλεύης, δούξ τοῦ Νεβέρου κλπ, ἀνεκάλυψεν ὡς τοῦ θαύματος τὰ κληρονομικὰ αὐτοῦ δικαιώματα, ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Παλαιολόγων! Ἀγνώστῳ δὲ τινι τρόπῳ συνῆψεν εὐθὺς ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Μάνης, διακαίνωσεν αὐτῷ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἵνα ἐλευθερώσῃ τὸν τόπον ἀπὸ τοῦ ἀσεβοῦς ζυγοῦ τῶν ἀπίστων, καὶ ἐλάβε παρὰ τοῦ ἐπισκόπου ἀπάντησιν τὴν ἐξῆς· «Ὁ λαὸς ἡμῶν καὶ ὁ τόπος μένουσιν ἀκλόνητοι εἰς τὴν ἀπόφασίν των. Ὅ,τι ὑπεσχέθησαν θέλουσι τὸ φυλάττει. Ἀλλὰ μὴ βραδύνῃς νὰ ἐλθῃς ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ. Οἱ Τούρκοι ἀπεσύρθησαν καὶ μάστιγι καὶ ἡσυχίᾳ. Εἴθε ἴδω εἰς τὸ πρόσωπόν σου, φίλον καὶ χριστιανόν.» Οὕτως λοιπὸν ὁ δούξ τοῦ Νεβέρ βοηθούμενος κρυφίως ὑπὸ τοῦ Πάπα, ἐσχημάτισε πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, τὸ *Γάγμα* τοῦ *Χριστιανικοῦ στρατοῦ*. Ὁ Καπουκῖνος Ἰωσήφ τὴν 1. Νοεμβρίου 1619, ὡς παπικὸς ἐπίτροπος, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Νεβέρ ἐδέχθη καὶ τὸν ὕρκον τῶν νέων τούτων σταυροφόρων Γάλλων καὶ Γερμανῶν. Ἀλλ' ὅτε τὰ πάντα ἦσαν σχεδὸν ἤδη ἔτοιμα, καὶ στόλος ἐκ πέντε πλοίων συγκείμενος ἐμελλε ν' ἀποβιβάσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα τοὺς νέους τούτους αὐτῆς ἐλευθερωτὰς, πυρκαϊὰ ἐκραγεῖσα ἠφάνισε τὸν στόλον, καὶ διέλυσε πᾶσιν τὴν ἐπιχείρησιν. Λυπούμεθα βεβαίως ὡς

ἄνθρωποι διὰ τὴν ἑκτακτον ταύτην καταστροφὴν, ἐξ ἄλλου ὅμως δὲν δυνάμεθα, ἢ νὰ χαίρωμεν διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπιπολαίου ταύτης ἐπιχειρήσεως, ἥτις ἤθελε πλημμυρήσει αἱμάτων ἐκ νέου τὸν τόπον, τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ Δουκὸς περιμένοντα ἵνα λάβῃ τὰ ὅπλα. Εἶναι δὲ περιέργον ὅτι, ἐν ταῖς ἀποπείραις ταύταις τῶν ὑποκινουμένων ἐπαναστάσεων κατὰ τοῦ ζυγοῦ τῶν Τούρκων, οἱ μεσόγειοι Ἕλληνες εἶναι πολὺ προθυμότεροι τῶν παραλίων, καὶ μάλιστα τῶν νησιωτῶν, ἐκ τοῦ σύνεγγυς γνωσκόντων τὴν φύσιν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης τῆς δύσεως κατ' ἐκείνην τὴν θεοκρατικὴν ἐποχὴν. Οὕτως ὅτε αἰφνης τὴν 21 Ἰουνίου τοῦ ἔτους 1645, τουρκικὸς στόλος ἄνευ κηρύξεως πολέμου προσέβαλε τὴν Κρήτην, καὶ οἱ Ἑνετοὶ ἀπηλπισμένοι τὰ πάντα ὑπέσχοντο πρὸς τοὺς Κρήτας, ἵνα πείσωσιν αὐτοὺς ὅπως ἐγερθῶσι κατὰ τῶν Τούρκων, ἀπὸ τῶν ὀρέων αὐτῶν ἐθεῶντο ἀπαθεῖς τὸν εἰρησιπενταετὴ τοῦτον πόλεμον, σκεπτόμενοι πρὸς τί ν' ἀπολέσωσι ζωὴν καὶ περιουσίαν, ἵνα ἐπὶ τέλους ἀπλῶς ἀλλάξωσι τύραννον; Τότε ἡ ἀμείλικτος καὶ ἀπάνθρωπος ἐκείνη Δημοκρατία, ἀγωνιώσα ἐνθυμήθη τὸ λαμπρὸν καὶ εὐγενὲς καὶ βασιλικὸν γένος τῶν *Ἑλλήνων*! Ὡς δὲ ποτε οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι ἀπένεμον τοῦ Ῥωμαίου πολίτου τὸν τίτλον εἰς ἄτομα καὶ εἰς πόλεις, ἵνα δεσμεύσωσιν αὐτὰς εἰς τὰ ἑαυτῶν συμφέροντα, οὕτω καὶ ἡ διεφθαρμένη ἐκείνη δημοκρατία ἐν ἀνάγκῃ εὐρισκομένη ἀπένεμε τὸν τίτλον τοῦ Πατρικίου, μετὰ τῆς διαφορᾶς μόνον ὅτι, ἐν τῷ ἡ ἀρχαία τοῦλάχιστον Ρώμη προσέφερεν αὐτὸν δωρεάν, ἡ Ἑνετία ἐπλειστηρίαζεν αὐτὸν κατακυροῦσα τῷ πλειοδοτοῦντι. Κατὰ τὴν ἐποχὴν λοιπὸν ταύτην ἡ Ἑνετία πλειστηρίαζουσα ὀγδοήκοντα Πατρικίων τίτλους, ἐν τῷ προγράμματι αὐτῆς διακήρυσσεν, ὅτι μεταξὺ πάντων τῶν λοιπῶν ἐθνῶν, ὑπηκόων τε καὶ ξένων, τὸ ἐκλαμπρόν καὶ βασιλικὸν ἔθνος τῶν Ἑλλήνων προτιμητέον ἐστὶ, διὰ τε τὴν ἐπὶ αἰῶνας κατοχὴν αὐτοῦ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς, καὶ τὰς πρὸς τὴν δημοκρατικὴν ὑπηρεσίας. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τὸ δέλεαρ ἠδυνήθη νὰ κινήσῃ τοὺς Κρήτας ἐκ τῆς ἀπαθείας καὶ ἀδιαφορίας αὐτῶν. Οὐδεὶς Ἕλλην παρέστη ἀγοραστής. Οὕτως ἄρα εἰς τὰς ἰδίας αὐτῆς δυνάμεις ἐγκαταλειφθεῖσα ἡ Ἑνετία, ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τοῖς Τούρκοις τὴν νῆσον, τὴν 6 Σεπτεμβρίου 1669. Καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην πολλὰ οἰκογένεια καὶ μάλιστα στρατιωτικὰ, ὅσαι ἐξ ἀνάγκης μετέσχον τοῦ Ἑνετικοῦ τούτου δράματος, ἐγκατέλιπον τὸ πατριὸν ἔδαφος ζητήσασαι ἀλλαχοῦ νέαν πατρίδα. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τοῦ μακροῦ τούτου περὶ Κρήτης πολέμου, τῶν Τούρκων τὰ χρονικὰ ἀναφέρουσιν ὑποκινήθεισάν τινα ἄλλην ἐν Κωνσταντινουπόλει στάσιν, συνεπεία τῆς ὁποίας τέσσαρες χιλιάδες πτώματα ἐρρίφθησαν εἰς τοῦ Βοσπόρου καὶ Ἑλλησπόντου τὰ ρεύ-

ματα, ὁ δὲ πατριάρχης κατηγορηθεὶς ἐπὶ προδοσίᾳ, ἀπηγγονίσθη εἰς τὴν πύλιν τὴν καλουμένην Καρεμίτ Καπουσί. Περί τοῦτον τὸν χρόνον καὶ Ἰωάννης ὁ Στεφανόπουλος ὠδήγει ἐκ τῆς Λακωνίας καὶ τῆς λοιπῆς Πελοποννήσου, ὁλόκληρον ἀποικίαν Ἑλληνικὴν εἰς τὴν νῆσον Κύρνον ἢ Κορσικὴν.

Ὀλίγα μόνον ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κρήτης ἔτη παρήλθον, καὶ τὰ ἐκ δύσεως δεινὰ αὐτῆς ἐνέσκηψαν ἐπὶ τῆς ταλαίνης Ἑλλάδος. Ἡ Αὐστρία, ἡ Πολωνία, ὁ Πάπας καὶ ἡ Ἑντία, συνέθεντο πρὸς ἀλλήλας ἱεράν συμμαχίαν κατὰ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1685. Ὁ περιώνυμος Μοροζίνη, ἐξελέχθη ὑπέρτατος ἄρχων ταύτης τῆς νέας ἐκστρατείας, ἥτις ἐξ ἀπάσης τῆς Εὐρώπης στρατολογήθεῖσα, κατηρτίσθη τελειότερον πάσης ἄλλης προηγουμένης. Θέατρον τοῦ πολέμου ὑπῆρξε καὶ αὐτῆς ἡ Πελοπόννησος, ἥτις μετὰ τὴν πρώτην νίκην τῶν συμμάχων καὶ τὴν ἀλωσιν τῆς Κορώνης τὴν 12 Αὐγούστου 1685, ἄπασα ἐξηγέρθη ἐκ νέου, ἀποβαλοῦσα τοὺς Τούρκους καὶ δεξαμένη τοὺς Ἑνετοὺς. Ἐν τῷ νέῳ δὲ τούτῳ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ νίκη διεδέχετο νίκην καὶ ἐπιτυχίαν ἐπιτυχίαν· ὥστε ἐντὸς ὀλίγου πᾶσα ἡ χερσονήσος ὑπετάγη τῷ Μοροζίνῃ, ὃς κατὰ μίμησιν τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων ἐκλήθη τότε Πελοποννησιακός. Ἡ πρώτη δὲ αὕτη ἀπροσδόκητος εὐτυχία ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς στρατηγοὺς αὐτοῦ τὴν ἰδέαν τῆς κατακτῆσεως πάσης τῆς Ἑλλάδος· ἔθεν εὐθὺς ἐστράτευσαν ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἀναμωτὶ ἐκυρίευσαν τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ἡ ἀκρόπολις, εἰς ἣν οἱ Τούρκοι ἐκλείσθησαν ἀπῆται τακτικὴν τινα πολιορκίαν. Ἀπὸ τῆς ὀλεθρίας δὲ ταύτης στιγμῆς χρονολογεῖται ἡ καταστροφή τῶν ἐν αὐτῇ μέχρι τοῦδε ἀκεραίων διασωθέντων ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης. Οἱ μὲν Τούρκοι καταστρέψαντες τὸν ναὸν τῆς ἀπτέρου νίκης ἔστησαν ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης μίαν κανονοστιχίαν ἐπικουρικὴν, καὶ ἄλλας τινὰς στηθείσας ἐν τοῖς προπυλαίοις. Ἐντὸς δὲ τοῦ Παρθενῶνος ἐσώρυσαν τὰ ὄπλα καὶ τὰ πολεμάρδια. Οἱ δὲ Λατῖνοι, ἐπὶ μὲν τῶν λόφων τοῦ Μουσείου καὶ τῆς Πνυκὸς ἔστησαν ἄλλας κανονοστιχίας, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀρειοπάγου τέσσαρας ὕλμους τῶν 500 λιτρῶν, ἐκσφενδονίζοντας τὰς φοβερὰς αὐτῶν πυρίνους σφαῖρας ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως. Μία δὲ ἡ ὀλεθριωτάτη πασῶν, ὅσαι ποτὲ ἐξῆρθησαν ἀπὸ τῆς εὐρέσεως τῆς πυρίτιδος, διευθυνθεῖσα ὑπὸ τινος Γερμανοῦ ἀξιωματικοῦ ἔπεσε τὴν 26 Σεπτεμβρίου 1687 ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος, ὅπου ὡς εἴρηται ἦν σεπωρευμένη πᾶσα ἡ πυρίτις τῶν Τούρκων, καὶ τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, τὸ ἀπὸ εἴκοσιν αἰώνων σωζόμενον, ἐν μιᾷ ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἀνετράπη! Ὅ,τι σήμερον ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχει, εἶναι τὸ λείψανον τῆς τρομερᾶς ἐκείνης στιγμῆς! Τὴν 29 Σεπτεμβρίου πρῶτ' ἡ ἀκρόπολις πρεδόθη, καὶ οἱ Ἑνετοὶ ἐν θριαμβῷ πανστρατικῇ αὐθημερὸν εἰσῆλθον εἰς αὐτήν. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀ-

θηνῶν καὶ ὁ κληρὸς ἐδέχθη αὐτοὺς ἀποδάντας εἰς Πειραιᾶ μετὰ λαμπάδων καὶ φώτων, ἀγνοοῦντες οἱ δυστυχεῖς τὴν μετ' ὀλίγον μέλλουσαν αὐτῶν συμφορὰν, ὅτι καὶ κληρὸς καὶ πάντες οἱ κάτοικοι θέλουσι βιασθῇ ὑπὸ τῶν ἐλευθερωτῶν αὐτῶν, νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ πατριον ἔδαφος, καὶ νὰ ζητήσωσιν ἀλλοχοῦ ἐν Πελοποννήσῳ οἴκησιν καὶ ἀποκατάστασιν. Οἱ δυστυχεῖς Ἀθηναῖοι διεμαρτύροντο κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης, ἣν ἐθεώρουν ὡς ἐξορίαν ἀπάνθρωπον, ὑποσχόμενοι νὰ καταβάλωσι πᾶσαν θυσίαν ἵνα διατρέψωσι τὴν φρουρὰν καὶ πληρύνωσιν ἐτήσιον φόρον· ἀλλ' οἱ ἐλευθερωταὶ κάλλιον γινώσκοντες τὸ ἀληθὲς συμφέρον αὐτῶν, καὶ μὴ ἀνεχόμενοι ἐκ περισσείας ἀγάπης νὰ ἐγκαταλίπωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν διακρίσιν τῶν βαρβάρων, οὐδεμίαν ἔδωκαν προσοχὴν εἰς τὰς παρακλήσεις καὶ τοὺς θρήνους αὐτῶν! Μήπως τάχα καὶ ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους ἀναγκασθέντες δὲν ἐγκατέλιπον οἱ Ἀθηναῖοι τὸ πατριον ἔδαφος μεταδάντες εἰς τὴν Τροιζῆνα; Ἡ ἐξ Ἀθηνῶν τῶν ἐλευθερωτῶν ἀναχώρησις συνωδεύθη ὑπὸ τινος δευτέρου τῆς ἀκροπόλεως καταστροφῆς, ἣν αὐτὸς ὁ Μοροζίνης ἔντινι πρὸς τὴν γερουσίαν ἐκθέσει του ἀπὸ 13 Μαρτίου 1688 ὡς ἐξῆς περιγράφει. «Προβλέπων ὅτι δὲν δύναμαι νὰ διατηρήσω τὰς Ἀθήνας, συνέλαβον τὸν σκοπὸν ν' ἀφαιρέσω ἐντεῦθεν μνημεῖα τινὰ ἄξια τῆς δόξης τῆς δημοκρατίας. Πρὸς τοῦτο λοιπὸν ἠθέλησα ν' ἀποσπάσω ἐκ τοῦ μετώπου τοῦ Παρθενῶνος, ὅπου ὑπάρχουσι κάλλιστα γλυφαί, ἐν ἄγαλμα τοῦ Διὸς (γράφει Ποσειδῶνος) καὶ τὰ ἀνάγλυφα δύο περιρήμων ἵππων. Ἀλλὰ μόλις ἤρχισαν οἱ ἐργάται ν' ἀφαιρέσωσι τὴν ἀνωτέραν στεφάνην, τὸ πᾶν δικλυθὲν κατέπεσεν εἰς συντρίμματα. Μὴ δυνηθεὶς λοιπὸν νὰ λάβω ὅ,τι κυρίως ἐσκόπων, καὶ μὴ ἔχων τῆς ἀναγκαίας μηχανᾶς, ν' ἀφαιρέσω ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ ναοῦ ἄλλα τινὰ, καὶ τοὶ ἡρωτηριασμένα ἀγάλματα, ἐγκατέλιπον τὸ σχέδιον τοῦτο. Ἀπεράσισα ὁμῶς ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀφαιρέσω μίαν ἀκέραιον λέκριναν, ἥτις εὐκόλως δύναται νὰ συμπληρωθῇ.» Ἐκτὸς δὲ ταύτης ὁ Μοροζίνης ἀφῆρσε καὶ ἄλλην λέκριναν, ἔτι δὲ καὶ τὸν κάλλιστον κοιμώμενον λέοντα τὸν μεταξὺ Θεσίου καὶ Ἀκαδημαίης ὑπάρχοντα, καὶ τρίτον ἄλλον τὸν ἐν Πειραιεῖ, καθήμενον πρὸ τοῦ λιμένος. Ἡ Γερουσία στήσασα τὰ τέσσαρα ταῦτα τρόπαια ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ ναυστάθμου αὐτῆς, ἐπέγραψεν ἐπὶ μὲν τοῦ λέοντος.

Franciscus Maurocenus
Peloponnesiacus
Expugnatis Athenis
Marmorea leonum simulacra
Triumphali manu
E Pireo direpta
in patriam transtulit

**Futura Veneti leonis
quae fuerunt
Minervae Atticae ornamenta.**

ἐπὶ δὲ τῆς Δελφίνης

**Atheniensia Venetae classis
Trophaea,
Veneti senatus decreto
in navalis vestibulo
constituta.**

Ἀλλ' οἱ ταχῆς οὗτοι καὶ ὀλεθριοὶ θρίαμβοὶ ἐναυάγησαν μετ' ὀλίγον ἐνώπιον τῶν τειχῶν τῆς Χαλκίδος. Τὴν 23 Ἰουλίου 1688 εἰσέπλευσεν ὁ συμμαχικὸς στόλος, πλήρης ἐλπίδων καὶ πεποιθήσεως, εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Εὐρίπου, τὴν δὲ 21 Ὀκτωβρίου, ἐγκατέλειπε τὰ παράλια ταῦτα ἄνευ τινὸς ἐλπίδος ἐπιστροφῆς. Ὁ μετ' ὀλίγον ἐπελθὼν θάνατος τοῦ Μοροζίνη (1690), στερήσας τὴν δημοκρατίαν τοῦ κραταιοτάτου αὐτῆς στηρίγματος, ἐπήνεγκεν ἀναγκαστικῶς ὡς συνέπειαν τὴν ἀπώλειαν τῶν ἐρημέρων αὐτῆς κατακτήσεων, αἵτινες μόνον διὰ τῆς βίαις καὶ τῆς ἰσχύος τῶν ὅπλων ἠδύναντο νὰ παραταθῶσιν, οὐδεποτε δὲ διὰ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς συμπαθείας τῶν λαῶν ἐφ' ὧν ἐξετείνοντο· καθότι ὡς τῶν ληστῶν τῆς Καλαβρίας τὸ γνωστὸν σύνθημα εἶναι, *o la borsa o la vita*, ἢ τὸ βαλάρτιον ἢ τὴν ζωὴν, οὕτω καὶ τῶν ἐλευθερωτῶν ἡμῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπέλυτος ἦν ἀπαίτησις, ἢ ἐρωσις καὶ ἀπολατίνωσις ἢ δουλεία καὶ καταπίεσις. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων αἰρέσεων ἐκάστοτε ὁ Ἕλλην τιθέμενος, προετίμησε πάντοτε τὸ τέκνον τοῦτο τῶν πόνων καὶ τῆς ὀδύνης, τὴν δευτέραν, τὴν μαρτυρικὴν, τὴν σώτηραν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοῦ ἐθνικότητος. Οὕτω λοιπὸν μόνον ἑπτὰ μῆνες ἤρκεσαν τῷ Σουλτάνῳ Ἀχμέτῃ τῷ Γ'. ἵνα ἀπὸ τῆς Τήνου ἀρχόμενος κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1715, ἀποδιώξῃ τοὺς Ἑνετοὺς ἐκ πάντων αὐτῶν τῶν φρουρίων, ἃ ἐκέκτηντο ἐν ταῖς νήσοις καὶ τῇ Ἠπείρῳ.

Ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τὸν Τούρκον αὐθις ταχθεῖσα, μετὰ 60 ἔτη ἔδωκε πάλιν σημεῖα ζωῆς σιγμιαίας, ἐμφυσθέντα αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Βορρᾶ. Ταυτότης θρησκείας καταδιωκομένης ὑπὸ τῆς δύσεως, καὶ πολιτικῇ ἡπία καὶ προστατευτικῇ, ὑπῆρξαν τὰ δύο ἰσχυρὰ μέσα, δι' ὧν ἀπ' ἀρχῆς ἡ Ῥωσσία κατώρθωσε νὰ πείσῃ ἅπαν τὸ ἔθνος, ὅτι αὐτὸ εἶναι ἡ μόνη αὐτοῦ προστατὴς καὶ φίλη δύναμις. Καὶ ἀληθῶς, τίς ἄνθρωπος λογικὸς ἠδύνετο τότε νὰ πιστεύσῃ τὸ ἐναντίον, καθ' ἑκάστην πραγματικὰς ἀποδείξεις λαμβάνων, ἐνθεν μὲν τῆς πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς καταδιώξεως, τῆς ἀπροκαλύπτου ἐπιβουλῆς καὶ καταφρονήσεως, ἐνθεν δὲ τῆς πολιτικῆς προσοσίας, τῆς ἀτομικῆς περιθάλψεως, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀδελφότητος; Δὲν ἐξήταζον τότε λεπτολόγως τοὺς λόγους, οἱ πανταχόθεν πιεζόμενοι καὶ καταθλιβόμενοι, δι' οὓς ἀπὸ τοῦ μεγάλου Πέτρου ἡ Ῥωσσία ἤρχησεν

οὕτω νὰ προσφέρηται πρὸς τοὺς Ἕλληνας· ἀλλ' ἔργῳ ὑπὸ μόνῃς τῆς Ῥωσσίας εὐεργετούμενοι, ταύτην φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐθεώρουν ὡς τὴν μόνην αὐτῶν εὐεργετιδὰ καὶ προστατὴν. Οὐδὲν ἄρα ἑκτακτον καὶ παράδοξον ἐμπεριέχει ἡ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων ἀνάστασις, ὅτε τὸ 1770 ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη ἀπὸ τῶν μυχῶν τῆς Βαλτικῆς διήγειρε τὸ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ἐμφυτον πνεῦμα, ὃ καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ πρὶ καὶ μετὰ, μὴ ἔχοντες τὰ αὐτὰ προηγούμενα, ἐπίσης ἐξεμεταλλεύθησαν εἰς παρομοίας πολιτικὰς περιστάσεις. Στόλος ἄρα Ῥωσσικὸς, διοικούμενος ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Ὀρλώφ, κατὰ προηγηθεῖσαν συνεννόησιν μετὰ τῶν κατοίκων, ἐνεφανίσθη τὸ 1770 εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἠγκυροβόλησεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Λακωνικῆς *Πόρτο Κάριον*. Τοῦτο ἦν ἤδη τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ στρατιωτικὴ βοήθεια, ἣν ἡ Ῥωσσία παρέσχεον εἰς τὴν ἐπανάστασιν ταύτην ἦν ἐλαχίστη· διότι τὸ ὅλον τοῦ στρατοῦ, ὃ ἐμπεριείχεν ὁ στόλος ἦσαν πεντακόςιοι ἄνδρες· καὶ ὅμως ἡ Πελοπόννησος ἅπασα ἐξανέστη, καὶ κατ' ἀρχὰς ἐθριάμβευσεν· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ δεκαπέντε χιλιάδες ἀγριώτατοι Ἀλβανοὶ εἰσβαλόντες, ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέχρι τοῦ ἄλλου ἄκρου τῆς Χερσονήσου περιέφερον τὸ πῦρ καὶ τὴν σιδήρον. Καταστρέψαντες δὲ ἐν σῶμα Σπαρτιατῶν, προεχώρησαν μέχρι Μεθώνης, ἣν ἐπολιορκούν οἱ Ῥῶσσοι· ἀλλὰ καὶ τούτους διώξαντες, καὶ τὸ πυροβολικὸν αὐτῶν κυριεύσαντες, διέλυσαν τὴν πολιορκίαν. Μετὰ ταύτην τὴν πράξιν οἱ Ῥῶσσοι ἀποσυρθέντες εἰς τὰ πλάϊα αὐτῶν, ἀπὸ τοῦ στόλου ἐν ἀσφαλείᾳ ἤδη ἐθεώντο τὴν τριγωνδίαν. Ἐξ ἀπάσης δὲ ταύτης τῆς μεγάλης καὶ φοβερᾶς ἐκατράτειας, οὐδὲν ἄλλο προέκυψε βέβαιον ἀποτελεσμα, ἢ ἡ ἐν Τσεσμέ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου πυρπόλησις. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Ὀρλώφ πολιορκήσας εἰς μάτην τὴν Ἀἴμνον ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, καταλιπὼν ἐν Μεσογείῳ τὸν ναύαρχον Σπυριτῶφ. Οὗτος δὲ παραχειμαζὼν ἐν Πάρῳ, τοιαύτας ἐν τῇ νήτῳ παρασκευὰς ἐποιήσατο, οἷαι ἐνέφαινον μακρὰν ἐν τῷ τόπῳ διατριβήν. Τὸ ἐπιὸν ὅμως ἔτος 1774, αἰφνης καὶ οὗτος ἀπέπλευσεν ἐκ τῆς νήσου, καταλιπὼν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Τούρκων πλῆθος ἄπειρον ἀνθρώπων καταφυγόντων εἰς τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ σύμμαχοι ἔπρευγον κατακτιθεῖς συμφορῶν ἐξεβράγη ἐν Πελοποννήσῳ. Αἱ μὲν ἐπαρχίαι αἱ δεχθεῖσαι τοὺς Ῥώσσους ἄρδην κατεστράφησαν, οἱ δὲ ἄνδρες ἐθανατώθησαν, αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ ἠγματοπώθησαν. Αἱ αἰσχροφυρίαι δὲ τῶν Ἀλβανῶν τοσαῦται καὶ τοιαῦται ἐγένοντο, ὥστε οἱ Τούρκοι αὐτοὶ ἐπὶ τέλους ἐστράτευσαν ἐναντίον αὐτῶν, διαρπαζόντων ἀδιακρίτως μετὰ ταῦτα καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς Ἕλληνας. Ἐπὶ ἡλθε μετ' οὐ πολὺ ἡ ἐν Κένναρζικίῳ συνθήκη (21 Ἰουλίου 1774), ἐν ᾗ

ἐτέθησαν ὑπὸ τῆς Ρωσσίας ἀληθῶς τὰ ἄρθρα α'. ζ'. καὶ ιζ'. παρέχοντα τοῖς χριστιανοῖς ἐγγυήσεις μελλούσας, ἀλλ' ἡ καταστροφή ἦν ἤδη τετελεσμένη. Ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ σωρηδὸν αἱ οἰκογένειαι ἐγκατέλειπον τὸ πατριον ἔδαφος καὶ ἐζήτουν ἄσυλον ἀλλαχοῦ. Τότε δὲ καὶ αἱ Κυδωνίαι ἐδέχθησαν εἰς τὴν φιλόξενον αὐτῶν πόλιν τὴν τελευταίαν μεγάλην προσθήκην τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἐν ᾗ μέχρι τοῦδε ἔκτοτε σῶζεται ὁ καλούμενος Μωραβτικός μαχαλές. Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ θλιβερά αἰτια τοῦ πρώτου συνοικισμού τῶν Κυδωνίων, καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν μετὰ ταῦτα. Ὁ τόπος τὸ κατ' ἀρχὰς ἐκαλύπτετο λέγουσιν ὑπὸ δασῶν ἀγρίων κυδωνίων, ἐξ ὧν ὁ τόπος ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων Αἰθαλί, ἤτοι Κυδωνιών(α). Μικρὰ καὶ ἄσημος τὸ κατ' ἀρχὰς ὡς εἰκόσῃ πόλις αὕτη, κῦξίθη μὲν διὰ τοῦ πλήθους τῶν συρρέουσάντων, ὀργανίσθη ὁμῶς καὶ προήχθη καὶ ἐγένετο οἷα πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἦν, διὰ τῆς ἱκανότητος Οἰκονόμου τινὸς Λεσβίου, πολυμαχάνου ἀνδρὸς, καὶ σφόδρα ζηλωτοῦ τῆς παιδείας. Οὗτος κατώρθωσεν ἵνα ὁλοτελῶς ἐξέλθωσι τοῦ τόπου οἱ Τούρκοι, δοθῶσι τῇ πόλει διάφορα παρὰ τοῦ Σουλτάνου προνόμια, καὶ σχηματίσῃσι κοινότητα ἐν τῇ μέσῃ τῶν Τούρκων, καθαρὰν Ἑλληνικὴν καὶ σχεδὸν ἀνεξάρτητον καὶ αὐτοδιοίκητον(β). Ἡ πόλις πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἠκμαζε καὶ ἐπλούτει, προστατευομένη καὶ ὑπὸ τῆς ἰσχυροτάτης καὶ βαθυπλούτου Μικρασιατικῆς οἰκογενείας τῶν Καρα Ὀσμάν. Οὐχ ἦττον δὲ εἰς τὴν κοινὴν φήμην καὶ τὴν γενικὴν υπόληψιν τῆς πόλεως συνετέλεσε καὶ τὸ ἐν αὐτῇ λαμπρὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην γυμνάσιον, ὅπου συρρέοντες πανταχόθεν οἱ Ἑλληνόπαιδες ἐπαιδεύοντο τὴν προγονικὴν παιδείαν, καὶ ἐποτίζοντο τὰ σωτήρια ἐκεῖνα νάματα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα. « Αἱ Κυδωνίαι, λέγει ὁ φιλέλλην Σοαζέλος, ἐπισκεφθεὶς τὴν πόλιν εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς, θέλουσιν ἐξακολουθεῖν νὰ αὐξάνωσιν, ἂν μὴ ἡ ἀρτυγενὴς αὐτῆς εὐτυχία καταγγεληθῇ εἰς τοὺς Τούρκους, ὧν αἱ ταμειυτικοὶ σκοποὶ τείνοντες πάντοτε εἰς τὸ ἐρήμερον κέρδος, δὲν ἤθελον λείπει νὰ κατὰπνίξωσι τὴν ἀποιεὶαν ταύτην ἐν αὐτῇ τῇ γεννήσει αὐτῆς. Θυμωσθὲ ὅντως εἶναι ἡ τολμηρὰ τῶν Ἑλλήνων τούτων δραστηριότης, οἵτινες διασπνίζόμενοι εἰς τὰς ἰδίαις πατρίδας, καὶ ἀνγκασθέντες νὰ καταλί-

πωσι τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Πελοπόννησον ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὰς ἐρήμους ἀκτὰς τῆς Ἀσίας. Ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον ὅπερ ἐμπνέουσιν ἐτι μάλλον θέλει αὐξήσει, ὅταν τις ἀκούσῃ ὅτι τὸ πρῶτον ἀποτελέσμα τῆς μικρᾶς αὐτῶν ῥυστώσεως καὶ ἐλευθερίας ὑπῆρξεν ἡ ἔγερσις τοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν ἐπιστήμην, καὶ ὁ ζήλος, πρὸς τὴν παιδείαν, ὃν τινες ὑποθέτουσιν ὡς ἀπὸ πολλοῦ ἐσθεσμένον παρὰ τοῖς ἀπογόνους τῶν πάλαι ἐκείνων Ἑλλήνων ὕψαντι; μάθῃ ὅτι ἐπὶ τῆς παραλίας ταύτης τῆς Αἰθιλίδος ὑπάρχει σχολεῖον, ὅπου ἡ νεολαία διδάσκαται τὸν Ὀμηρον καὶ τὸν Θουκυδίδην, διδάσκαλοι δὲ τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν διαχέουσιν ἐνταῦθα τὰς γνώσεις, ὡς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἤρυσθησαν. Αἱ λεπτομέρειαι αὗται βεβαίως θέλουσιν ἐκπλήξει ἐκείνους, οἵτινες κατὰ τὴν κοινὴν πλάνην πιστεύουσιν, ὅτι ὁλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κείται βεβουλισμένον εἰς τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν πολιτικὴν ἀθυρίαν, μακρὰς δουλείας ἀποτελέσματα, οἵτινες ἀγνοοῦσιν ὅτι τὸ ἔθνικόν πνεῦμα, διηνεκῶς διὰ παντοίων μέσων διεμαρτύρετο κατὰ τῶν δεινῶν του. Ὑπὸ τὴν ἐξέποψιν δὲ ταύτην οἱ Ἕλληνες περιμένουσι τὸν ἐκδικητὴν των. Οὗτος θέλει καταστήσει αὐτοὺς γνωστοὺς· οὗτος θέλει διαλύσει τὸ νέφος, ὅφ' οὗ περικαλύπτεται ἡ ἱστορία τῆς φιλολογίας αὐτῶν, καὶ ἀποδείξει, ὅτι τὸ πνεῦμα καὶ ἡ εὐφυΐα δὲν ἐγκατέλειπον ὅλως τὸ πατριον αὐτῶν ἔδαφος, ὅτι τὸ ἔρρον τοῦτο πῦρ ἐξησθένησε μὲν πολλάκις, ἐγγὺς μάλιστα ἐγένετο νὰ σβεσθῇ, οὐχ ἦττον ὁμῶς διατηρήθη καὶ διεσώθη, ἀναδοὺν ἐκ διαλειμμάτων καὶ λάμψεις τινας. Εἶναι θέλημα ἀντάξιον τῶν θεῶν, λέγει ὁ Σένεκας, ὁ γενναῖος ἀνὴρ παλαίων κατὰ τῆς δυστυχίας. Ἐνταῦθα δὲ ὁλόκληρον ἔθνος εὐσταθῶς καὶ γενναίως ἀγωνιζόμενον ἀνθίσταται εἰς τὰ παντοῖα δεινὰ, καὶ ἐκφεύγει τὴν ἀμάθειαν, εἰς τὴν βάρβαρος φανατισμὸς κυλίνει αὐτό. Ἀπολέσαν τὴν ἐλευθερίαν του, ποτὲ δὲν ἔπαυσε νὰ τὴν ποθῇ, καὶ στερηθὲν τῶν δικαιωμάτων του ποτὲ δὲν παρητήθη τοῦ δικαιώματος, ὅπερ σώζει ἐκ τῆς ἐξαχρείωσεως, ὅπερ καὶ ἐν ἐσχάτοις συντηρεῖ τὴν ἐλπίδα, τοῦ ἀπαρραγῆπτου δικαιώματος τοῦ μισεῖν τοὺς τυράννους του (α).» Τὸ γυμνάσιον τῶν Κυδωνίων, ὃ ἰδίως ἐλάμπρυνε διὰ τοῦ ζήλου καὶ τῆς ἐμβριθοῦς αὐτοῦ παιδείας ὁ σοφὸς διδάσκαλος Βενικλὴν ὁ Λεσβίος, κατέστη μικρὸν πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἡ κεντρικὴ ἐστία τῆς Ἑλληνικῆς παιδείσεως, ἥτις εἰς πάντα τοὺς προσερχομένους νεανίας, τριακοσίους σχεδὸν καὶ ἐπέκεινα, ἀπενέμετο δωρεάν. Ἐνέτει 1817 ὅτε ὁ Πουκεβίλλης ἐπισκέφθη τὴν πόλιν ἡ σχολὴ ἐτι ἠκμαζε, καὶ ὁ φιλέλλην οὗτος ἱστορικὸς μετὰ θυμωμοῦ περιγράφει τὰς προόδους τῆς νεολαίας εἰς τε τὰ γράμματα καὶ τὴν ἠθικὴν. « Ἐν δικαστήματι,

(α) Τινὲς θέλουσι τοὺς πρώτους κατοίκους τοῦ τόπου Λεσβίους ἐκ τοῦ χωρίου Κυδωναι καμμένου κατέναντι. Ἐνταῦθεν δὲ λέγουσιν ἰδῆσθαι τὴν πόλιν τὸ ὄνομα. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἀπίθανον καὶ ἴσως αἱ Κυδωνίαι πρώτους θεμελιωτὰς ἔσχον τοὺς Κυδωνίους τῆς Λέσβου.

(β) Τὰς τύχας τοῦ Ἰωάννου τούτου Οἰκονόμου καὶ τὰ δικαιώματα, ὧν δι' αὐτοῦ ἔτυχεν ἡ πόλις, διηγέται ἡ φιλοτιμος Κυρία Χαρίκλεια Σταυράκη ἐν τῇ μεταφράσει αὐτῆς τοῦ τεμαχίου τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τοῦ Κ. Ραφφηνέλου, τοῦ ἀπορρίψαντος τὰς Κυδωνίας.

(α) Choix. Gouffier, voyage pictor. τόμ. 2 σελ. 73—74.

λέγει, τῶν δύο μηνῶν, καθ' οὓς διέμεινα ἐντὸς τῆς σχολῆς, περιορισμένος εἰς τὴν αὐστηροτάτην δίαιταν, ἣν οἱ Ἕλληνες τηροῦσι κατὰ τὴν τοῦ Πάσχα τεσσαρακοστήν . . . ἐξεπλάγην ἀληθῶς διὰ τὸν ζῆλον, καὶ τὸ θρησκευτικὸν σέβας μεθ' οὗ οἱ μαθηταὶ τῆς σχολῆς προσεφέροντο πρὸς τοὺς διδασκάλους αὐτῶν. Εὖρον ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ ἀποικίᾳ τῶν λογίων Ἑλλήνων νέους τινάς, οἵτινες κατὰ προτροπὴν μου, ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψωσιν ὕλως ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους διαλέξει τὴν κοινὴν ἢ δημόδιον γλῶσσαν, καὶ ἀνακκινίσωσιν ἐν τῷ γυμνασίῳ τῶν Κυδωνιῶν τὴν γλῶσσαν τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Πλάτωνος. Αἱ ἐσπέραι ἡμῶν παρήρχοντο εὐαρέστως ἀναγινωσκόντων τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, καὶ τιθέντων ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀρχαίαν τινὰ τραγωδίαν. Ἀναχωρήσας δὲ ἔμαθον μετὰ ζωρᾶς χαρᾶς, ὅτι οἱ μαθηταὶ ἐξηκολούθουν καὶ μετὰ ταῦτα λαλοῦντες τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, τηροῦντες τὴν ὑπόσχεσιν ἣν μοι ἔδωκαν ἀναχωροῦντι, ὅτι θέλουσι μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς μου φυλάσσει ἀπαρεγκλίτως τὸν νόμον τοῦτον, ὃν ἀνεγράψαμεν ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς αἰθούσας τῶν συνεδριάσεων ἡμῶν »(α). Τέσσαρα ἔτη μετὰ ταῦτα τὸ λαμπρὸν τοῦτο γυμνάσιον μετὰ τῶν τρικασιῶν αὐτοῦ μαθητῶν, τῆς βιβλιοθήκης καὶ τοῦ τυπογραφείου, δὲν ὑπῆρχε πλέον (β)! Ἡ

(α) "Ora Ponquevilla voyage en Grèce. τόμ. ε'. σελ. 137

(β) Τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰ. Οἰκονόμου ἤδη τὸ 1780 οἰκοδομηθὲν σχολεῖον ἦν ἀπλῶς σχολεῖον Ἑλληνικόν, ἐν ᾧ ἐδίδασαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἀλληλοδιαδόχως τέσσαρες διδάσκαλοι, α.) ὁ ἀπὸ Βρούλων Εὐγένιος, β.) ὁ ἀπὸ Σύμης Βησσαρίων, γ.) ὁ ἀπὸ Μουδανίας Θεοδοσίος, καὶ δ.) ὁ Γρηγόριος ὁ Σαράρης, ὅστις εἶναι ὁ τελευταῖος τοῦ σχολείου διδάσκαλος καὶ πρῶτος τοῦ μετὰ ταῦτα εἰς γυμνάσιον αὐτοῦ μετασχηματισθέντος, ἐν ᾧ ἐδίδασαν κατὰ σειρὰν, α.) αὐτὸς οὗτος ὁ Γρηγόριος ὁ Σαράρης, β.) Βενιαμὴν ὁ Λεσβίος, γ.) Θεόφιλος ὁ Κιέρης, δ.) Εὐστράτιος Πέτρος, ε.) Νεόφυτος Φαγουλάρης ὁ ἐκ Σύμης, ς.) Γρηγόριος ὁ καλούμενος Μακρὴς Ἀνδρίος, ζ.) Γρηγόριος ὁ ἐκ Σύμης, η.) Θεόφιλος καὶ ἄλλοι τινές. Πρὸς τοὺς δύο τελευταίους δυσχεραστῆντας πρὸς τοὺς κατοίκους καὶ σκοποῦντας ν' ἀναχωρήσωσιν ἔγραψέ ποτε (ἐν ἔτος πρὸ τῆς ἐπανάστασεως) ὁ σοφὸς Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἐπιστολὴν προτρεπτικὴν ἵνα μὴ νύσωσιν, ἐπιστολὴν ἐς αἰεὶ ἀσημνημόνευτον, πλήρη αἰσθήματος καὶ καρδίας Ἑλληνικῆς. « Μείνατε, (ἔγραψε τὸ 1820 πρὸς τὸν Γρηγόριον καὶ Θεόφιλον) μείνατε νέων σωφρονισταί, ἀνδρῶν δουλευτῶν, γερόντων παραμυθία, δικαιοσύνης καὶ φρονήσεως, καὶ φιλάνθρωπων λαμπροφάνειας, καὶ λόγων, καὶ εὐσεβείας διδάσκαλοι. Μὴ μὲ ἀποκρούσητε διὰ ἱκανῶς ὑπηρετήσασθαι τὴν πατρίδα, τῶρα εἶναι καιρὸς ἡσυχίας. Ὅχι, διδάσκαλοι! δὲν πρέπει νὰ ἡτυχάσητε μέχρι γήρως. Καὶ γέροντες, καὶ μάλιστα γέροντες χρεωστῆτε νὰ ἐφορεύητε τὴν τῶν νέων παιδείαν. Τότε, ὅποτε τὸ φρονεῖν, ὡς ὀφικάρπου δένδρου ὑλαττὸς ὠριμάζει. Ἐν ὅσῳ δύναται τις, καὶ ζῆ, καὶ φρονεῖ, χρεωστῆται νὰ ὠφελεῖ τοὺς ὁμογενεῖς του. « Πολιτεῦσθαι καθήκον ἐστίν, οὐ πεπολιτεῦσθαι, καὶ ἀληθεύειν, οὐκ ἀληθεύσαι, καὶ δικαιοπραγεῖν, οὐ δικαιοπραγεῖσαι, καὶ φιλεῖν, οὐ φιλεῖσαι τὴν πατρίδα » καὶ τοὺς πολίτας. »

Ἡ ἀναχώρησίς σας ἐρημώνει τὸ σχολεῖον. Τὸ τάλαντόν

πόλις τῶν Κυδωνιῶν περιχθεῖσα καὶ αὕτη ἀδίκως εἰς τὴν μεγάλην δίνην τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως κατεστράφη! Αἱ Κυδωνίαι ἐπὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας κείμεναι, δὲν ἠδύναντο τὴν ἐλαχίστην νὰ ἔχωσιν ἐλπίδα ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς Ἀσίας. Τοιαύτη ἀνέκαθεν ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἑλληνίδων πόλεων, καὶ τοιαύτη ἔσεται αἰωνίως, ἀφοῦ ἀμέσως ἐπισθεν αὐτῶν ἴστανται ἀπειρα στίφη βαρβάρων Ἀσιανῶν. Τὴν θέσιν δ' αὐτῆς ταύτην καλῶς συνειδυῖα ἡ πόλις ἔμενεν ἡσυχὸς καρδοκοῦσα τὸ μέλλον. Ἀλλ' ὁ σπινθὴρ τῆς Περγάμου ὑποπτέων αὐτὴν πολυάνθρωπον οὖσαν, καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων καθ' ὁλοκληρίαν κατοικουμένην, ἀπέστειλεν εἰς αὐτὴν, ἄνευ τινὸς ἄλλου λόγου, Τούρκους, οἵτινες κατὰ τὸ σῶνθαι διὰ τῶν διαπραγῶν αὐτῶν παρέσχον τῇ πόλει τὴν πρώτην ἀφορμὴν πρὸς ἀπόστασιν. Ὁ διοικητὴς τῶν Κυδωνιῶν Χατζῆ Ἀθανάσιος, παρέστησε τῷ πασσᾷ τῆς Περγάμου τὴν ἀνάγκην τῆς ἀποχωρήσεως αὐτῶν, ἀλλ' εἰς μάτην. Περὶ τὸν χρόνον τοῦτον, τὴν 14 Ἰουνίου (1821), ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐφάνη εἰς τὰ Μοσχονήσια, κατὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ κόλπου ἐνώπιον τῶν Κυδωνιῶν. Εἰς τὴν θέαν τούτου ἐνθουσιασθέντες οἱ κάτοικοι τῶν Μοσχονησιῶν, ὑψώσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπανάστασεως, ἀφαιρέσαντες καὶ τὴν γέφυραν ἥτις συνήνου τὴν νῆσον αὐτῶν μετὰ τῆς στερεᾶς. Τοῦτο ὑπῆρξεν ὡς εἰκὸς ἀφορμὴ νέων καταθλίψεων καὶ κακώσεων τῶν Κυδωνιῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος κατὰ πρόσκλησιν τῶν κατοίκων ἔστειλε τὰς λέμβους αὐτοῦ εἰς τὸν λιμένα τῶν Κυδωνιῶν ἵνα παραλάβωσι τὰς γυναικας καὶ τοὺς παῖδας, καὶ μεταφέρωσιν αὐτοὺς εἰς τὰ Ψαρόβα. Οἱ Τούρκοι ἀντέστησαν συμπλοκῇ δὲ κρατερᾷ γενομένης νικηθέντες ὑπεχώρησαν ἄλλ' ἀποχωροῦντες ἔβαλον πῦρ

σας, βαρυνθέντες, ὑπάγετε νὰ τὸ κρύψετε. Κρύπτετε ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν συμπολιτῶν σας, καὶ τὰ ζῶντα τῆς εὐαγγελικῆς ζωῆς σας παραδείγματα. Οἱμοι, ἀδελφοί! Φαντάσθητε ποῖα τις θέλει μείναι ἢ πατρίς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν σας. Αἱ καθέδραι σας, χωρὶς διαδόχους, θέλουν βλέπεσθαι, ὡς ἔρημα τῆς ἱερᾶς Σοφίας χρηστήρια. Οἱ μαθηταὶ σας θέλουν σκορπισθῆναι, ὡς πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα. Τὸ κλεινὸν Σχολεῖον, τῆς Σοφίας τὸ ἐργαστήριον, θέλει γενῆν Ὀρχήστρα κακοθεσίας καὶ ἀμαθείας, ἢ παντελοῦς ἐρημίας ἐνδιαίτημα. Οἱ φίλοι τῆς παιδείας τῶν ὁμογενῶν θέλουν κλυθεῖν οἱ ἐχθροὶ θέλουν ἐπιχαρῆν· οἱ ἀλλόφυλοι θέλουν μᾶς καταφρονήσιν· καὶ σὺς αὐτοὶ θέλετε ἔχειν πρὸ ὀφθαλμῶν φεῖγοις τὰς λυπηρὰς ταύτας εἰκόνας. Καθημέραν θέλετε στυγνάζειν, στερηθέντες τὸ ἡδυστον καὶ συγγενέστατον τῆς πατρίδος πρόσωπον, καὶ τέκνων πνευματικῶν καὶ ἀδελφῶν συνήθαι φωνάς, ὀρηνούντων ἐλευσίνως τὸν ζῶντα χωρισμόν σας. Ἡ λυχνία τοῦ Σχολείου σας, ἡ λάμψασα πρώτη, καὶ φωτίσασα πολλοὺς χρόνους τὴν Ἰωνίαν, θέλει ἀνατραπῆν· καὶ ἡ ἀναχώρησίς σας θέλει ματαιώσιν ἔλους τοὺς μέχρι τοῦδε κόπους καὶ ἰδρωτάς σας. »

Οὕτως ἐφρόνουν περὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας οἱ πατέρες ἡμῶν, οὕτως ἐθεώρουν οὗτοι τοὺς διδασκάλους αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦτο κατώρθωσαν ἐπανάστασιν καὶ ἐδημιούργησαν εἶνος!

πανταχοῦ εἰς τὴν πόλιν. Ἡ πυρκαϊὰ δὲ αὕτη βοηθουμένη ὑπὸ σφοδρῶτάτου ἀνέμου ἐντὸς μικροῦ ἀπετέφρωσε πᾶσαν τὴν πόλιν. Εἰς τοιαύτην δὲ οἰκτρὴν κατάστασιν ὄντες, οἱ κάτοικοι προσέτρεχον σωρηδὸν εἰς τὰς λέμβους ἵνα σωθῶσιν, ἐνῶ οἱ ναῦται ἐντὸς τοῦ πυρὸς κυλιόμενοι ἐπροσπάθουν νὰ διασώσωσιν ὅ,τι ἦν δυνατόν νὰ σωθῇ. Ταῦτα συνέβησαν ἐν Μοσχοννησίῳ καὶ Κυδωνίῳ· τὸ πῦρ ἐν ἐλίγαις ὥραις ἀπετέφρωσε πόλιν 35,000 κατοίκων, ὧν τὸ μέγιστον μέρος ἐσώθη εἰς τὸν ἐλληνικὸν στόλον. Ἐκ τούτων δὲ ἐλάχιστοι μὲν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐσφάγησαν, τινὲς δὲ ἐκάησαν, ἔτι δὲ πλείους ἐπνίγησαν, ἀθρόοι βαίνοντες εἰς τὰς λέμβους ἵνα σωθῶσιν ἐκ τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ πυρὸς. Οὕτω δὲ 32000 Κυδωνεῖς διεσπάρησαν ἀπανταχοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, συμμετασχόντες πάντων τῶν δεινῶν καὶ πᾶσιν τῶν περιπετειῶν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ διακριθέντες πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὡς στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος τοῦτο τῶν Κυδωνιέων σήμερον δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν. Εὖ εἰδὼς τὰ συμφέροντα αὐτοῦ ὁ Σουλτάνος Μαχμούτης, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ἀπέδωκε, δυνάμει 1 1)2 ἑκατομυρίου γροσίων, τοῖς Κυδωνεῦσι πάντα αὐτῶν τὰ κτήματα, καὶ προσεκάλεσεν αὐτοὺς ἵνα κατοικήσωσι πάλιν τὸν τόπον αὐτῶν, ἐλεύθεροι ὄντες ὡς πρότερον. Οὕτως ἀπῆλθον ἐκ τῆς Ἑλλάδος βαρυαλγοῦντες 18,000 Ἕλληνες, λείψαντα ἐλθόντα τῆς ἀρχαίας αὐτῶν πληθύνος, ἄσυλον αὖθις εὐρόντες μετὰ τοσαῦτα παθήματα εἰς τοῦ ἐχθροῦ τὰς ἀγκάλας! « Ἐν τῷ μέσῳ τῆς τέφρας, λέγει ὁ Σαλτέλης, καὶ ὑπεράνω τῶν τριμμάτων ἀρχαίου μεγαλείου, ἐξῆλθε βαθυπῆδον πόλις 18,000 περίπου ψυχῶν. Οἰκίαι καὶ καλύβει πλησίον ἐρείπειων ὑψούμεναι, τρέφουν τὴν μοῦσιν τοῦ μελαγχολικοῦ ποιητοῦ. Αἱ παιδιάδες προκινῶσι πάλιν ὑπὸ τὰς ἐλαίας βλέπονται πάλιν ἑκατοντάδες ἀγροτικῶν ἀνδρογύνων ἀκούοντες τὰ γεωργικὰ ἄσματτα, τρίζουσιν ἄροτρα, κροτοῦσι τὰ ἐλασιτριβεῖα, μυρίζουσι τὰ σκεπωνουργεῖα, τὰ πλοιάρια διασχίζουσι τὴν ὠρεῖαν λίμνην, ἐνεργητικὴ κοινωνία συσσωρεύεται εἰς τὰς ἀγορὰς καὶ τὰς ὁδοὺς, νοσοκομεῖον ὑποδέχεται καὶ περιθάλλει τοὺς ἐνδεδεῖ· νχοὶ κροτοῦσι τοὺς ὕμνους τοῦ Κυρίου, καὶ 1300 περίπου παῖδες διδάσκονται τὴν προγονικὴν παιδείαν εἰς τὰ τρία δημοτικὰ σχολεῖα, καὶ εἰς τὸ μικρὸν γυμνάσιον ἐγερθὲν ἐπὶ τῶν ἐρείπειων τοῦ παλαιοῦ διαστήμου ».

Ἡ σημερινὴ πόλις ἐπὶ τῶν ἐρείπειων ὠκοδομημένη τῆς παλαιᾶς ἐμπεριέχει ἕως 22,000 κατοίκους. Διαιρεῖται δὲ ὡς καὶ ἡ ἀρχαία εἰς τρεῖς συνοικίας, τὴν ἄνω πρὸς βορρᾶν, τὴν κάτω πρὸς μεσημβρίαν, καὶ τὴν μέσσην μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων. Ἡ γεωγραφικὴ δὲ τῆς πόλεως αὕτη διαίρεσις ἐπήνεγκεν ἀκολουθῶς καὶ ἠθικὸν τινα καὶ πολιτικὸν τῶν κατοίκων χωρισμὸν κα-

θότι πρῶτον μὲν ὡς πρὸς τὰ πολιτικὰ ἦθη, οἱ Κυδωνεῖς αὐτοὶ χαρακτηρίζουσι τοὺς μὲν ἄνω ὡς δεσποτικούς, τοὺς κάτω σφοδρὰ δημοκρατικούς, τοὺς δὲ μέσους χλιαροὺς· ὡς πρὸς τὴν συμπεριφορὰν δὲ καὶ τοὺς τρόπους, οἱ μὲν ἄνω θεωροῦντες ἑαυτοὺς ὡς πρωτεύοντας θέλουσι νὰ διακρίνωνται διὰ διαφορῶν τιτλῶν καὶ ἐξωτερικῶν τιμῶν, οἱ δὲ κάτω ἀνέχονται μὲν τὴν προτίμησιν ταύτην τῶν ἄνω, ἀλλ' ἐξοικονομῶντες καὶ ἐμπαιζόντες αὐτοὺς· οἱ δὲ μέσοι μετέχουσιν ἀμφοτέρων. Τρίτον δὲ ὡς πρὸς τὴν καρδίαν, πονηρότεροι καὶ ἐμπαθέστεροι εἶναι οἱ ἄνω, ἡρωϊκώτεροι δὲ οἱ κάτω, μέτριοι δὲ καὶ συγκρατημένοι οἱ μέσοι. Ἐντεῦθεν δὲ ἔπεται, ὅτι μεγάλη ὑπάρχει ἡ διάστασις καὶ ἡ ἀποστροφὴ μεταξὺ τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω, καὶ πραγματικῶς τὸ γε νῦν ἔχον δυσκόλωσιν δύναται τις ν' ἀπαντήσῃ ἄλλην πόλιν μᾶλλον ταύτης διετημένῃ καὶ ἐκαστῇ ἀντιπράττουσαν ἐνεκεν ἐλίγων τινῶν ἀτόμων (α). Ἐκάστη συνοικία ἐκλέγει ἕνα δημογέροντα καὶ τρεῖς προεστώτας, ἕνα ταμίαν καὶ ἕνα γραμματέα. Οἱ προεστώτες θεωροῦσι τὰ ἐσωτερικὰ καὶ τὰ οἰκονομικὰ τῆς πόλεως, οἱ δὲ δημογέροντες εἶναι οἱ πρῶτοι δικασταὶ καὶ οἱ διερμηνεῖς οὕτως εἰπεῖν τῶν εὐχῶν τῶν συμπολιτῶν τῶν πρὸς τὴν ἐπιτόπιον Τουρκικὴν διοίκησιν. Ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις ἔχει ἐνταῦθα τρεῖς μόνον ὑπαλλήλους, ἕνα διοικητὴν ἕνα δικαστὴν, καὶ ἕνα ἐπὶ τοῦ ἐκτελεστικοῦ. Οἱ δὲ πρῶτοι ἐκλέγονται ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ὁ δὲ τρίτος ὑπὸ τοῦ Καπατῆν Πασσᾶ· καθότι οἱ Κυδωνεῖς συνεπεῖα στάσεώς τινος κατὰ τὸ 1841 ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχιναύαρχου, δυνάμενου εὐκολώτερον παρὰ πάντα ἄλλον νὰ χαλιναγωγῇ τὴν παραθλάσσιον ταύτην πόλιν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης ὑπάρχει ἐν τῇ πόλει καὶ μικρὰ Τουρκικὴ φρουρὰ ἐκ πεντήκοντα θαλασσίων στρατιωτῶν συγκειμένη.

Καὶ τοι ἡ πόλις τῶν Κυδωνιῶν θεωρεῖται ὡς κειμένη πιθανῶς ἐπὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἡρακλείας, οὐδὲν ὅμως ἔχον ἐν τῇ πόλει εὐρίσκεται ἀρχαιότητος. Μίαν δὲ μόνον καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῶν Κυδωνιῶν ὑπάρχει λοφίδιον, ὁ Ἅγιος Ἡλίας, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου εὐρίσκει πάντοτε σχεδὸν ὁ χωρικὸς ἰδιωκτῆτης αὐτοῦ, μετὰ τὰς πρώτας τοῦ φθινοπώρου βαγδαίας βροχὰς, μικρὰ χρυσᾶ νομίσματα. Ἐκ τούτων δὲ, ἅτινα ὁ ἄνθρωπος οὗτος πωλεῖ πρὸς 40 γρόσια ἑκαστον, ἐγένετο ἤδη εὖπορος.

Ἐν τῇ φιλοξένῳ τοῦ Κ. Σαλτέλη οἰκίᾳ, ἥτις μ' ἐξένιζεν, ἐπὶ τοῦ συμποσίου ἤχθησαν αἱ μέσον μεταξὺ διαφορῶν λόγων καὶ τινα ἐγγώρια ἔθιμα, ἅτινα ὡς τοιαῦτα ἔχουσι πάντοτε τὴν ἀξίαν αὐτῶν. Καὶ πρῶτον δὲν εἶναι ἴσως περιττὸν ν' ἀναφέρω πόθεν οἱ ἐγγώριοι παράγουσι τὸ ὄνομα τῶν Μοσχοννησίων, περὶ ὧν

(α) Ὁρα Κυδωνιάτην Σαλτέλη.

διάφοροι παρ' ἡμῖν ἰδέαι ὑπάρχουσι. Λέγουσι λοιπὸν οὗτοι, ὅτι Ναύαρχός τις Τοῦρκος πρὸ τινων περίπου αἰώνων ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν νῆσον, ἔρημον τότε οὔσαν, καὶ θυμάσας τὸ κάλλος αὐτῆς ἠθέλητε νὰ τὴν κατοικήσῃ. Πρῶτος δὲ κάτοικος αὐτῆς ὑπῆρξε διαβόητός τις πειρατὴς Μόσχος καλούμενος, ὃν συλλαβὼν ἐγκάτεστησεν εἰς τὴν νῆσον μετὰ τῶν ἐταίρων αὐτοῦ, καὶ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ νῆσος ἐκλήθη Μοσχονήσιος καὶ τὸ ἀρχιπέλαγος Μοσχονήσιαι. Ἀρχαῖον δὲ τι καὶ πάγκοινον ἔθιμον ἐν Κυθωνίαις ἦτο, τὰς μεγάλαις ἐορταῖς, ὅτε εἰσῆρχοντο εἰς τὰς οἰκίας ἵν' εὐχρηθῶσι κατὰ τὸ σῆμα τοῦ οἰκοδεσπότου, ν' ἀποθέτωσιν εἰς τὸν οἶκον καὶ ἓνα λίθον, συμβολικῶς εὐχόμενοι αὐτῷ μακρὸν καὶ πολυχρόνιον βίον. Ἄλλο δὲ τι ἀρχαῖον καὶ τοῦτο ἔθιμον ἦν τὰ καλούμενα Κωμούσια (Κῶμος) συνίσταντο δὲ ταῦτα εἰς τὴν κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Χριστουγέννων πρὸ τῆς θύρας πάσης οἰκίας παρὰ τὴν τραπεζῶν μεστῶν ἄρτου, κρέατος καὶ ἡδυσμάτων, ὧν πάντες οἱ προσερχόμενοι πένητές τε καὶ πλοῦσοι ἐγείνοντο διὰ τὸ καλὸν τοῦ χρόνου. Ἡ γλῶσσα τῶν Κυθωνιέων, καὶ τοι σήμερον οὐδόλως διαφέρει τῆς ἐν Ἀθήναις κοινῶς λαλουμένης, εἰ κἀκεῖται ὅτι τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους πολλοὺς εἶχε περιέρχους ἰδιωτισμοὺς καὶ ἴσως ἐν Κυθωνίαις παρὰ τῷ λαῷ ὑπῆρχον διάφορα ἰδιώματα, ἕνεκα τῆς πανσπερμίας τῆς πόλεως. Τίς φέρ' εἰπεῖν δύναται ἐκ πρώτης ὥφειας νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ἡ ἑξῆς φράσις, ἡ ἔτι εἰς τὰ στόματα τῶν γραῶν περιφερομένη εἶναι ἑλληνική;

Ἀλεποῦ Κιτζαμαδοῦ, τοῖ ὅστα κιμάς τοῖ παντοῦ.

Ἔτι δὲ καὶ ἡ ἑξῆς, ἥτις, καὶ τοι ἑλληνικώτερα καὶ λίαν ποιητικῇ, φέρει προφανῶς τὸν τύπον ἰδίου τινὸς ἰδιώματος.

Νάντας ἡ θάλασσα γυαλί, νὰ τζίλουμνα λιμόνι

Νὰ χτύπουμνα τὸν ἀγαπῶ, ποῦ τζιμάτι στοῦ τιμόνι.

Τοιαῦται συνδιχάξεαι ἐγίγνοντο τὴν ἑσπέραν ἐν τῇ πολυτελεῖ τραπεζῇ τοῦ Κ. Σαλτέλη, ὅτε ὁ φίλος μου Σεβαστὸς, ἀξιωματικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ, παρκαθήμενος μοὶ προέτεινεν ἐκδρομὴν τινὰ εἰς τὸν Ἀδριαμυτινὸν κόλπον. Μὴ συλλογιζόμενος τὰ περαιτέρω, ἐδέχθην ἀμέσως τὴν πρότασιν τοῦ φίλου καὶ συναρωνήσκαμεν τὴν 1 μετὰ τὸ μεσονύκτιον νὰ ἐκπλεύσωμεν τοῦ λιμένος καὶ ἐπὶ τῆς ἀκάτου τοῦ δρόμου νὰ διαπλεύσωμεν τὸν κόλπον μέχρις Ἀδριαμυτίου, κειμένον εἰς τὸν μυχὸν αὐτοῦ. Ἦν δὲ ἤδη δεκάτη. Ἡ ἀρίστη καὶ καλλίστη θυγάτηρ τοῦ οἴκου, μόνη πρὸς τιμὴν τοῦ ξένου περισκεύασεν ἤδη ἀβροτάτην τινὰ καὶ μαλθακοτάτην κλίνην ἣδη ἐγίγνοντο αἱ παρσκευαῖ πρὸς τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀνάπαυσιν, ὅτε ἐδήλωσα τῇ οἰκογενεῖ τὸν σκοπὸν μου, περὶ τὴν μίαν μετὰ τὸ μεσονύκτιον νὰ πλεύσω εἰς Ἀδριαμύτιον. Πολλὰ τότε μοὶ ἐγένοντο παρατηρήσεις πρὸς ἀναβολὴν τοῦ ἐπικινδύνου τούτου πλοῦ, διὰ τε τὸ σκότος τῆς νυκτὸς

καὶ τὸν σφοδρὸν ἄνεμον, καὶ τὸ πλῆθος τῶν σκοπέλων τῶν διεσπαρμένων πανταχοῦ ἐν τῇ μεσημβρινῇ εἰσόδῳ τοῦ κόλπου. Ἡ θέσις μου ἦν δεινὴ ἔνθεν μὲν ἡ ποικίλη τράπεζα, ἡ καλὴ συναναστροφὴ, ἄσματος γυναικῶν καὶ κιθάραι, καὶ ἐπὶ τέλους ἀνάπαυσις ἔνθεν δὲ ἀβέβχιος καὶ ἐπικινδύνος θαλασσοπορίας, ἐν καιρῷ ζοφερᾷ νυκτὸς, καὶ σφοδροτάτου ἀνέμου. Σήμερον μετὰ τὸν δύο τούτων ἄκρων, ἡ ἐκλογὴ ἔθεθεν εἰσθαι σχεδὸν βεβχία ἀλλὰ πρὸ δεκαπέντε ἑτῶν ὁ παράδολος καὶ ἐθελοκίνδυνος βίος εἶχε τι δι' ἐμὲ ἀνεξήγητον καὶ ἀκαταμάχητον θέλητρον. Μόλις δ' ἐσήμηνε μεσονύκτιον καὶ ἰδοὺ ὁ Σεβαστὸς κρατῶν εἰς χεῖρας φανάριον, καὶ περιεκαλυμμένος ὑπὸ μέλανος κηρωτοῦ, ὡς φάσμα ἐπανερχεται εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς τρυφῆς καὶ διασκεδάσεως, φωνάζων τὰ πάντα ἔτοιμα καὶ οἱ ναῦται περιμένουσι κάτω. Ζήτω ὁ πλοίαρχος ἀνέκραξεν ἡ ὁμήγυρις, καὶ Κύπριος οἶνος, πληρώσας ἅπαξ καὶ δις εἰσέτι τὰ ποτήρια τῶν συνδαιτυμόνων, κατέστησε ζωηροτάτην τοῦλάχιστον τὴν ἀναχώρησιν ἡμῶν καὶ τὴν διάλυσιν τῆς τραπέζης.

Δὲν παρήλθε σχεδὸν μίαν ὥρα, καὶ σκληρὰ μοὶ ἐπῆλθε μετάνοια διὰ τὴν ἐπιπόλαιον ταύτην ἀπίφασίν μου. Ἡ ἄκατος περιπλεχθεῖσα εἰς τὸν ἀδιεξήγητον ἐκεῖνον λαβύρινθον τῶν ἑκατοντήτων, πανταχοῦ ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς ἀπῆντα σκοπέλους καὶ δίνας φοβεράς, σχηματιζομένας ἐκ τῶν ἀπειρακτῶν πορθμίσκων, δι' ὧν πανταχόθεν εἰσέβαλλεν ὁ βορρᾶς μετασχηματιζόμενος εἰς χιλῖους ἐναντίους ἀνέμους. Ἐτι ὁ ὀρίζων κατακαλύπτετο ὑπὸ σκότους καὶ μόνον ἡμῶν φῶς ἦν τὰ συντρίβόμενα εἰς τοὺς βράχους φωσφορίζοντα κύματα. Οἱ ναῦται σχεδὸν ἀπηλπίσθησαν.

Ἐν δ' ἔπεισ', ὥς ὅτε κύμα θοῇ ἐν νηὶ πέσῃσι

Λάβρον, ὅπαι νεφέων ἀνεμοστρεφές, ἡ δέ τε πᾶσα

Ἀχρη ὑπεκρύφθη, ἀνέμοιο δὲ δεινὸς αἴτης

Ἰοτίῳ ἐμβρέμεται, τρομέουσι δέ τε φρένα ναῦται

Δειδιότες· τυτθὸν γὰρ ὑπὲρ θανάτοιον φέρονται.

Μόνος δὲ ὁ αὐτοσχέδιος ἡμῶν κυβερνήτης ἔμενεν ἀτάραχος πάντοτε, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὑποτονθορίζων μόνον τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο ναυτικὸν ἄσμα· Θάλασσα, πικροθάλασσα καὶ πικροκυματοῦσα... Ἡ εὐτυχία ἡμῶν ἀληθῶς ὑπῆρξεν, ὅτι, ὁ πλοίαρχος, ἐνέκεν τῶν συνηθῶν αὐτοῦ ἀπὸ Κυθωνιῶν εἰς Ἀδριαμύτιον μεταβάσεων ἐγίνωσκε κατὰ σπιθαμὴν τὸ φερόν τοῦτο πέλαγος, καὶ ὅτε ἡμεῖς ἐνομιζόμεν, ὅτι ἡ ἄκατος ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ συντρίβεται εἰς τοὺς καταντικρὺ ἱσταμένους βράχους, δι' ἀνεπαίσθητον τινὸς κινήσεως διήρχετο πορθμίσκον τινὰ ὅλως ἀθέατον πρὸ μικροῦ καὶ ἐσώζετο. Ἡ τρομερὰ αὕτη σκηνὴ διήρκεσε μέχρι τῆς 4 ὥρας τῆς πρωίας, ὅτε τελευταῖον ἐκινδυνεύσαμεν ἐπὶ τινος νήσου χαμηλῆς καὶ μικρᾶς, Κόπανος καλουμένης. Ἀπὸ τοῦδε ὁ κόλπος καθίσταται ὁμαλῶτερος καὶ ἀσφαλέτερος ὁ ἀνεμὸς δὲ

κατάτι κωπάσας καὶ γενόμενος οὐριος, ἐξέριψεν ἡμᾶς κακῶς ἔχοντας εἰς τὴν Ἀδραμυττηνὴν παραλίαν περὶ τὴν 8 τῆς 22 Αὐγούστου. Ἀλλ' ὁποῖος παράδεισος ἀνεπτύχθη ἐνώπιον τῶν βεβαρυμένων ἡμῶν ὀφθαλμῶν! Ὅποιος κόλπος, ὁποῖα ἀκταί! Βεβαίως ὁ μυχὸς οὗτος τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου εἶναι ἡ ἀρίστη καὶ πλουσιωτάτη χώρα τῆς γῆς, καὶ δικαίως Μυσοὶ καὶ Λυδοὶ καὶ Ἕλληνες πολὺν χρόνον ἐμάχοντο περὶ τῆς κατοχῆς ταύτης τῆς χώρας. Ὁ ἀδελφός τοῦ ἡμετέρου πλοιάρχου κατοικῶν ἐπ' Ἀδραμυττίῳ, καὶ εἰδοποιηθεὶς ἀπὸ τῆς προτεράϊας, ὅτι μέλλομεν διὰ θαλάσσης νὰ τὸν ἐπισκεφθῶμεν, ἔστειλεν εἰς τὸ παράλιον ἀπὸ τῆς νυκτὸς ὑπηρέτην τινὰ αὐτοῦ μετὰ δύο ἀρίστων ἵππων. Ἡ ἀπὸ τῆς παραλίας μέχρι τῆς πόλεως πεδιάς μίαν περίπου καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰ, εἶναι διηνεκὲς βαθύσκιον δάσος ἐλαιῶν καὶ ἄλλων παντοίων δένδρων, ἀναμεμιγμένων μετὰ μυρσινῶν καὶ δαφνῶν, ἐπιστεφουσὼν τὰς ὄχθας διχυγαστάτων ὑδάτων. Ἀνωθεν δὲ ἡμῶν κόσμος ὀλόκληρος πτηνῶν ποικιλωτάτων ἐπλήρουν τοὺς κλάδους τῶν δένδρων, μηδὺλως διακοπτόντων τὴν ἁρμονίαν αὐτῶν ἐν τῇ διαβάσει ἡμῶν. Ἀναμέσον δὲ τούτων ἀπάντων ἐβασίλευεν ὀρητορικώτατος τέττιξ καθήμενος ἐπὶ τῶν κλάδων τῶν ἐλαιῶν.

... Ἀλλ' ἀγορηταί

ἰσθ.λοὶ τέττιγες εἰκοότες, οἷτε καθ' ὕλην

δενδρέω ἐφέζόμενοι· ὕπα λειριόεσσαρ ἱεῖσι (α).

Τοιοῦτον δάσος ἡδυπαθέστατον ἐνέπνευσε βεβαίως καὶ τῷ ἐρωτικῷ Ἀνακρέοντι τοὺς γλυκυτάτους αὐτοὺς περὶ τοῦ τέττιγος στίχους.

Μακαρίζομέν σε τέττιξ
ὅτι δενδρέων ἐπ' ἄκρων
ὀλίγην δρόσον πεπωκὼς
Βασιλεὺς ὅπως αἰείδεις

... ..

Θέρεος γλυκὺς προφήτης
φιλέουσι μὲν σε μοῦσαι,
φιλεῖ δὲ Φοῖβος αὐτός
Λιγυρὴν δ' ἔδωκεν ὀλμην (β).

Οὕτως ἐκ τῆς ἀβρᾶς ταύτης φύσεως οἶονεὶ μεθυσθέντες, ἐφθάσκαμεν ἀνεπαίσθητως περὶ μεσημβρίαν περίπου εἰς Ἀδραμύττιον, ὅλως ἐντὸς κολοσσισίων πλατάνων καὶ κυπαρίσσεων κεκαλυμμένον. Ἡ πόλις καθ' ἑαυτὴν οὐδὲν παρέχει ἐνδιαφέρον, οὐσα πόλις τουρκικὴ κατὰ πάντα λόγον. Οἱ ὀκτακισχίλιοι αὐτῆς κάτοικοι, ἐκτὸς ὀλίγων Ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ ἄλλων τινῶν τεχνητῶν, εἰσὶν ἅπαντες Τούρκοι. Τὸ μόνον δὲ ἀληθῶς περίεργον τῆς πόλεως ταύτης εἶναι ἡ μεγάλη πληθὺς τῶν ὑδάτων αὐτῆς. Δι' ἐκάστης σχεδὸν ὁδοῦ διέρχεται ἐν τῷ μέσῳ μικρὸς τις ὀρμητικὸς ποτα-

μός. Ἄν δὲ καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ πόλις εἶχε τὸ πλεονέκτημα τοῦτο ἀγνοῶ, τοῦτο δὲ μόνον γινώσκωμεν, ὅτι ἐκ τοῦ Εὐοῖνου ποταμοῦ, εἰσβάλλοντος εἰς τὸν Ἐλαιατικὸν κόλπον παρὰ τὴν Πιτάνην, οἱ Ἀδραμυττηνοὶ δι' ὑδραγωγείου ἔφερον τὸ ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν (γ). Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς πόλεως ὑπάρχει μεγάλη δεξαμενὴ, ἐκ τοῦ πυθμένος τῆς ὁποίας ἀναβλύζει ἄφθονον ὕδωρ, ἀναβαῖνον μέχρι τῆς ἐπιφανείας μετ' ἀπείρων φυσαλίδων. Πέριξ δὲ τῆς δεξαμενῆς ταύτης φύονται μέγιστοι πλάτανοι καλύπτοντες αὐτὴν πανταχόθεν. Τοῦτο δὲ εἶναι καὶ τὸ προφιλέστατον ἐνδιαιτήμα τῶν Τούρκων, συρρέόντων ἐνταῦθα ἵνα πίωσι τὸν πικρὸν αὐτῶν καρπὸν μετὰ τοῦ πικροτέρου ὀπίου. Ἐνταῦθα καὶ ἡμεῖς μεταξὺ αὐτῶν ἐλάβομεν θέσιν, θεωρηθέντες ὡς ἱατροὶ κατὰ τὸ σύνθημα ἐν Ἀσίᾳ. Εὐτυχῶς ὅμως τὴν ιδέαν αὐτῶν ταύτην καὶ τὰς συνεπείας αὐτῆς, διέκοψεν ἡ ἐκ τοῦ βάθους τῆς Ἀσίας αἰφνιδία προσέλευσις δώδεκα Δερβισῶν ὁδοιπόρων, οἵτινες ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκτεταμένης ὀρηγύρεως ῥίψαντες τὰς δορὰς αὐτῶν, καὶ καθίσαντες ἐπ' αὐτῶν ἤρχησαν νὰ ψάλλωσιν ἡδύτατα καὶ μελαγχολικώτατα ᾄσματα, πρωτοφανῆ ἀληθῶς εἰς τὴν αἴσθησίν μου. Τῆς θρησκευτικῆς ταύτης μουσικῆς ἁρμονίας συνοδευομένης ὑπὸ παθητικωτάτου τινὸς ὀργάνου προηγήθη ἡ μυστηριώδης τοῦ θεοῦ ἐπικλήσις «Ἀά Ἰλάχ, Ἰλλαλλάχ, Ἰαλλάχ, Ἰαχοῦ, Ἰαχάκ, Ἰαχαῖ, Ἰά Καῖοῦμ, Ἰά Καχάρ!» τουτέστιν, «Οὐδεὶς ἄλλος θεὸς ἢ ὁ θεός, ὦ θεέ, ὦ οὗτος, ὦ πηγὴ τῆς ἀληθείας, τῆς ζωῆς, τῆς εὐσταθείας, τῆς ἐκδικήσεως!»

Οἱ Δερβίσαι εἶναι οἱ μοναχοὶ τῶν Μωαμεθανῶν, χρονολογούμενοι ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ Ἰσλαμισμού, ἀπὸ τοῦ Ἀβουθεκὴρ καὶ Ἀλῆ, οἵτινες πρῶτοι συνέστησαν τοιαύτας ἀδελφότητας ἐν γνώσει αὐτοῦ τοῦ Μωάμεθ. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναστικῶν τούτων ταγμάτων ἀναβαίνει εἰς τριάκοντα πέντε ἢ καὶ τεσσαράκοντα, ὧν τὰ κυριώτατα καὶ ἐπικρατέστατα εἰσὶ βεβαίως ἑξ τὰ ἑξῆς· οἷον τὸ τάγμα τῶν Ναχσθενδὶ, τῶν Μεβλεδὶ, τῶν Βεκτασί, τῶν Χαλβετι, τῶν Ρούφακί καὶ τῶν Καδρί. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ταγματος τῶν Ναχσθενδὶ ἔζη ἐπὶ τοῦ Ὀσμάνου τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς ἐπικρατείας. Ἡ πολιτικὴ σημασία τοῦ ταγματος τούτου εἶναι μεγάλη, καθόσον τὰ μέλη αὐτοῦ θεωροῦνται ὡς πολῖται πάσης τάξεως καὶ κοινωνίας. Ἡ δὲ ὑποχρέωσις αὐτῶν συνίσταται μόνον εἰς τὴν ἐκφώνησιν εὐχῶν τινῶν, ἐν δημοσίαις συνεδριάσεσι.

Οἱ δὲ Μεβλεδὶ συνέστησαν ὑπὸ τοῦ Μεβλαχά Ζελαλεδίν, τοῦ ἐπικαλουμένου Μολλά Οὐνκάρ, τοῦ μεγίστου μυστικοῦ ποιητοῦ τῆς Ἀσίας, ζῶντος ἐπὶ τῶν τελευταίων Σελδζουκιδῶν ἐν Ἰκονίᾳ, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Ὁ Σουλτάνος Ὀρχάν παρεκάλεσε τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ταγματος ἵνα εὐλογήσῃ αὐτόν· οὗτος δὲ ἐπέθηκεν ἐπὶ

(α) Ἰλιάδ, 3. στίχ 150.

(β) Ἀνακρέοντος ὠδὴ μγ'.

(γ) Στράβ. ιγ'. σελ. 614.

τῆς κεφαλῆς του τὴν χειρίδα αὐτοῦ, ἥτις κατέστη ἀκολούθως τὸ ἐπίσημον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τῶν αὐλικῶν θεραπόντων. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ σπουδαιότης καὶ ἐπισημότης τοῦ τάγματος, ὅπερ θεωρεῖται συγχρόνως ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν τάγμα τῶν ὀθωμανῶν μουσικῶν (Σοφί). Ἐπειδὴ δὲ αἱ ποιήσεις τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν συνήθως παρ' αὐτῶν ἀναγινώσκονται καὶ ψάλλονται, τὸ τάγμα τοῦτο θεωρεῖται προσέτι ὡς τὸ σοφώτερον πάντων τῶν λοιπῶν. Ἐτι δὲ ἡ παθητικὴ μουσικὴ, ἥτις πάντοτε συνοδεύει τὰς τελετὰς αὐτῶν καὶ τοὺς θρησκευτικοὺς στροβιλοειδεῖς χοροὺς, περὶ-στάνουσα συμβολικῶς τὴν ἁρμονίαν τῶν οὐρανίων σωμάτων, παρέχει εἰς τὸ σύστημα τοῦτο τῶν μοναχῶν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ χροιάν τινα κοινωνικῆς πραότητος καὶ ἐπιεικειᾶς.

Οἱ δὲ Βεκτασί ἦσαν οἱ Δερβίσαι οἱ ἀποκλειστικῶς ἀφωσιωμένοι τοῖς Γενιτζάρους. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Χατζή Βεκτάσχ. ἠυλόγησε τοὺς Γενιστάρους, οἵτινες ἔκτοτε ἐκαλοῦντο ἡ οἰκογένεια τοῦ Βεκτάσχ. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τάγματος ἦν συγχρόνως ὁ ἀρχηγὸς τοῦ 99 Ασενάτ, καὶ πάντοτε ὀκτὼ Δερβίσαι τοῦ τάγματος τούτου συνεσκήνουν ἐν τοῖς στρατῶσι τῶν Γενιτζάρων νυχθημερὸν εὐχόμενοι ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ κράτους, καὶ τῆς νίκης τῶν ὅπλων αὐτῶν. Ἡ χειρὶς δὲ τοῦ Χατζή Βεκτάσχ ἐπὶ Μουράτου τοῦ Α'. ἐγένετο μετὰ ταῦτα τὸ ἐπίσημον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τῶν Γενιτζάρων. Ὁ πρεσβύτατος αὐτῶν ἐκπαινεύει πάντοτε τὰς λέξεις *Κερίμ Ἀλλάχ*, ὁ θεὸς ἐστὶν Ἰσλαμ, οἱ δὲ λοιποὶ ἀποκρίνονται *Χοῦ*. Οἱ Βεκτασί οὗτοι εἶναι κυρίως τὸ τάγμα τῶν ἐπαιτῶν μοναχῶν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ζώντων ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης τῶν ὁμοθρήσκων τῶν.

Τὸ τάγμα τῶν Χαλβετί συνέστη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ ἔτος 800 τῆς Ἑγίρας (1397). Οἱ Χαλβετί εἶναι οἱ ἐρημίται καὶ οἱ ἀσκηταὶ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ἀποσυρόμενοι εἰς τὰς ἐρήμους, καὶ αὐστηράν κατὰ πάντα τηροῦντες ἐγκράτειαν.

Οἱ δὲ Ρουφακί, ὧν θεμελιωτὴς ὑπῆρξεν ὁ Σεΐδ Ἀχμέτ Ρουφακί, ἀποθανὼν ἐν ἔτει 578 (1182), εἰσὶν οἱ μαινόμενοι τοῦ Ἰσλαμισμοῦ Δερβίσαι, πλησσύμενοι δι' ὀξέων σιδήρων, καταπίνοντες ἄνθρακας, καὶ ἄλλας τινὰς ὁμοίας βιαιοπραγίας κατὰ τοῦ σώματος αὐτῶν ἐπιφέροντες. Ἐκ τῶν βιασιότατων δὲ καὶ σπασμωδικῶν αὐτῶν κινήσεων περιπίπτουσιν ἐπὶ τέλους εἰς εἶδος τι παραφροσύνης· πολλάκις δὲ ἐκ τῆς ἐξαντλήσεως τῶν δυνάμεων αὐτῶν περιπίπτουσι καὶ εἰς ἐντελῆ ἀναισθησίαν. Τότε δὲ θεωρούμενοι ὡς ἄγιοι, μεταφέρονται μετὰ σεβασμοῦ εἰς ἰδιαιτέραν αἴθουσαν πρὸς ἀνάληψιν τῶν δυνάμεων.

Οἱ δὲ Καδρί εἰσὶν οἱ Ψύλλοι τῶν ἀρχαίων, γοητεύοντες τοὺς ὄφεις καὶ καθιστώντες αὐτοὺς πραοτάτους. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν ἀντὶ σχοινίου μετεχειρί-

ζετο ὄφεις, ἵνα δέη δαμάτιζ ζύλων, καλάρης, ἀχύρων, καὶ λοιπὰ παρόμοια.

Τοιοῦτοι ἐν γένει οἱ Δερβίσαι τῶν Τούρκων, ὧν δοκίμιον κατὰ πρῶτον ἐνταῦθα εἶδομεν περὶ τὴν βαθύσκιον ταύτην δεξαμένην τοῦ Ἀδραμυττίου. Παρίεργος δ' ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εἶναι ἡ παντελὴς ἑλλειψὶς ἀρχαιοτήτων. Πᾶσαι αἱ ἐξετάσεις μου περὶ ἀνακαλύψεως ἀρχαίου τινὸς μαρμαρίου ἢ ἐπιγραφῆς ὑπῆρξαν μάταιοι· μόνον δὲ ἐντὶνι τουρκικῷ ναῷ εὗρον τρία λαμπρότατα κιονόκρανα, τὸ μὲν τάξεως δωρικῆς, τὰ δὲ κορινθιακῆς. Τουναντίον δὲ πᾶσα ἡ Ἀδραμυττινὴ πεδιάς εἶναι κατεσπαρμένη ὑπὸ ἀρχαιοτήτων, ἰδίως δὲ μοὶ ἐβεβαίουν οἱ κάτοικοι ὅτι, εἰς τὸ χωρίον πρὸς νότον τοῦ Ἀδραμυττίου, Κεμέρ ὑπὸ τῶν Τούρκων καλούμενον, ὑπῆρχον πλήθος ἀρχαίων λειψάνων. Εἰς πάντας δὲ τοὺς μετ' ἐμὲ περιηγητὰς συνιστῶ τὴν θέαν τῆς ὑποκειμένης πεδιάδος ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τοῦ κονακίου τοῦ Τούρκου διοικητοῦ, διότι ταύτης λαμπροτέραν σπανίως δύναται νὰ ἴδῃ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Πᾶσα αὕτη ἡ κατάφυτος καὶ ποικιλόχρους παιδιάς φαίνεται ἀπὸ τοῦ ὕψους τούτου, ὡς κυματινομένη θάλασσα, ἕνεκα τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν τῶν δένδρων, ἃ τινὰ πυκνότατα ὄντα συγκινοῦνται κυματίζόμενα ὑπὸ τοῦ ἀνέμου.

Τὸ Ἀδραμύττιον ἐν τῇ Μυσίᾳ ὑπάρχον ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν Λυδῶν, οἵτινες ὠνόμασαν τὴν πόλιν ἀπὸ τινος βασιλέως αὐτῶν Ἀδραμύττου, βασιλεύσαντος μικρὸν μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον (α). Τὴν ἀρχὴν δὲ τῶν Λυδῶν ἐπὶ Στράβωνος ἔτι ἐμαρτύρουν αἱ ἐν Ἀδραμυττίῳ καλούμεναι *Λύδαι πόλεις* (β). Κατὰ τινὰς δὲ, τὸν Εὐστάθιον καὶ Πλίνιον, ἡ πόλις ὑπῆρχε καὶ πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ὑπὸ τὸ ὄνομα Πήδασος.

Ἀλκίω, δὲ Ἀελέγεσσι φιλοπτολέμοισιν ἀνάσσει Πήδασος αἰπήσσαν ἔχων ἐπὶ Σατρίοετι (γ).

Ἡ πόλις δὲ κατὰ Στράβωνα μετὰ ταῦτα ἐγένετο ἀποικὸς τῶν Ἀθηναίων (δ)· καὶ ἐνταῦθα οἱ Ἀθηναῖοι τὸ δέκατον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὑπὸ παραδόξου δεισιδαιμονίας ὠθούμενοι (ε), μετώκισαν

(α) * Κέλκεται ἀπὸ Ἀδραμύτου, κτίστου, παιδὸς μὲν Ἀλυάτου, Κροίσου δὲ ἀδελφοῦ, ὡς Ἀριστοτέλης ἐν πολιτείαις καὶ ἄλλοι. Τινὲς δὲ ἀπὸ Ἑρμῶνος τοῦ Λυδοῦ βασιλέως· τὸν γὰρ Ἑρμῶνα Λυδοὶ Ἀδραμὺν καλοῦσι φρυγιστί. * Στέφ. Βυζαντ. ἐν λέξει.

(β) Στράβων βιβλ. ιγ'. σελ. 613.

(γ) Ὅρα Εὐσταθ. εἰς Ἰλιάδ. καὶ Πλίν. φυσικὴ ἱστορ. β, 32.

(δ) Στράβ. ιγ'. σελ. 606.

(ε) * Τοῦ δ' αὐτοῦ χειμῶνος (ἔκτου ἔτους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου) καὶ Ἀθλον ἐκάθησαν Ἀθηναῖοι κατὰ χρησμόν δι' ἑνὸς ἐκάθηρε μὲν γὰρ καὶ Πεισίστρατος ὁ τύραννος πρότερον αὐτὴν, οὐχ ἄπασι, ἀλλ' ἔσον ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐφευράτο τῆς νήσου· τότε δὲ πᾶσα ἐκαθάρθη, τοιῶδε τρόπῳ· θῆκεται ἕσαι ἦσαν τῶν τεθνεώτων ἐν Ἀθλῳ, πᾶ-

ἡ μᾶλλον ἐξώρισαν πάντας τοὺς κατοίκους τῆς Δήλου θεωροῦντες αὐτοὺς ἀνέρους. Φαίνεται ὅμως ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν κατεῖχον τότε τὸ Ἀδραμύτιον, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πέρσου Σατράπου Φαρνάκου, υἱοῦ τοῦ Φαρναβάζου, παρεχωρήθη τοῖς Δηλίοις ἡ πόλις κατ' αἴτησιν τῶν Ἀθηναίων (α), τὸ β'. ἔτος τῆς 89 Ὀλυμπιάδος 422 Π. Χ. Οἱ ἄριστοι ὅμως τῶν δυστυχῶν τούτων Δηλίων ἐνταῦθα μετ' οὐ πολὺ διὰ προδοσίας κατηκοντίθησαν ὑπὸ Ἀρσάκου τοῦ Πέρσου ὑπάρχου τοῦ Τισσαφέρνους (β). Μεταμεληθέντες ὅμως ὕστερον διὰ τὸ μέγα τοῦτο ἄδικον πρὸς τὸν ἁθῶν λαόν, καὶ θεωρήσαντες τὰς συμφορὰς αὐτῶν ἐν ταῖς μάχαις ὡς θεῖαν ἐκδίκησιν, κατήγαγον πάλιν τοὺς ἐναπολειφθέντας Δηλίους εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν (γ). Ἐπὶ τῆς ρωμαϊοκρατείας ἡ πόλις οὐδὲν ὑπέστη κακόν, μάλιστα δὲ ἐγένετο καὶ ἔδρα τοῦ δικαστηρίου (Conventus Juridicus) τῶν περιόικων (δ). Ἡτύχησε δὲ τὸ Ἀδραμύτιον ἐν τῷ Μιθριδατικῷ πολέμῳ· διότι Διόδωρος ὁ στρατηγὸς χριζόμενος τῷ βασιλεῖ, ὡς λέγει ὁ Στράβων, ἀπέσφαξε τὴν βουλὴν τῶν πολιτῶν. Ὁ αἰσχυρὸς οὗτος Ἀδραμυττηνὸς Διόδωρος, ἦν ῥήτωρ καὶ ἀκαδημαϊκὸς φιλόσοφος, παρακολουθήσας τὸν Μιθριδάτην εἰς τὸν Πόντον. Τὰς περαιτέρω δὲ αὐτοῦ τύχας μετὰ τὴν κατὰ λυσιν τοῦ Μιθριδάτου καὶ τὸ ἔλεεινόν αὐτοῦ τέλος διηγεῖται ὁ Στράβων (ε). Ἄλλου δὲ χαρακτῆρος ἄνθρωπος ἦν ὁ ἐξ Ἀδραμυττίου ἐπιφανὴς ῥήτωρ Ξενοκλῆς, ἀγορεύσας ἐνώπιον τῆς Συγκλήτου ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, καθ' ἣν καιρὸν ἡ πόλις αἰτίαν εἶχε Μιθριδατισμοῦ (ς). Ἐξ Ἀδραμυττίου ἐπίσης ἦν καὶ

σας ἀνέλκον καὶ τὰ λοιπὸν προεῖπον μήτε ἐναποθνήσκειν ἐν τῇ νήσῳ μήτε ἐντίκειν, ἀλλ' εἰς τὴν Ῥήνειαν διακομιζέσθαι· ἀπέχει δὲ ἡ Ῥήνεια τῆς Δήλου οὕτως ὀλίγον, ὥστε Πολυκράτης ὁ Σαμίων τύραννος ἰσχύσας πινά χρόνον ναυτικῶ καὶ τῶντε ἄλλων νήσων ἄρξας καὶ τὴν Ῥήνειαν ἐλὼν, ἀνέθηκε τῇ Ἀπόλλωνι τῇ Δήλῳ, ἀλύσει δὴσας πρὸς τὴν Δήλον! Θουκυδ. 3, 104.

(α) «Τοῦ δ' ἐπιγιγνομένου θέρους αἱ μὲν ἐνιαύσιοι σπονδαὶ διελέλυντο μέχρι Πυθίων· καὶ ἐν τῇ ἐκχειρίᾳ Ἀθηναῖοι Δηλίους ἀνέστησαν ἐκ Δήλου, ἡγησάμενοι κατὰ παλαιάν τινα αἰτίαν οὐ καθαρὰς ὄντας ἱερῶσθαι, καὶ ἅμα ἐλλειπὲς εἶναι τοῦτο τῆς καθάρσεως, ἥ πρότερόν μοι δεδήλωται ὡς ἀνελόντες τὰς θήκας τῶν τεθνεώτων ὀρθῶς ἐνόμισαν ποιῆσαι. Καὶ οἱ μὲν Δηλίοι Ἀδραμύτιον Φαρνάκου δόντος ἐν τῇ Ἀσίᾳ ᾤκησαν, οὕτως ὡς ἕκαστος ὥρμητο! ». Θουκυδ. 5, 4. Πρὸβλ. Πausan. 4, 27.

(β) «Ὡς περ καὶ Δηλίοις τοὺς Ἀδραμύτιον κατοικήσαντας, ὅτε ὑπ' Ἀθηναίων Δήλου καθάρσεως ἐνεκα ἀνέστησαν ἔχθραν προσποιησάμενος ἄδελον, καὶ ἐπαγγείλας στρατιάν αὐτῶν τοῖς βελτίστοις, ἐξαγαγὼν ὡς ἐπὶ φιλίας καὶ συμμαχίας, τηρήσας ἀριστοποιουμένους καὶ περιστήσας τοὺς ἐαυτοῦ κατηκόντισεν ». Θουκυδ. 8, 108.

(γ) Θουκυδ. 5, 32.

(δ) Πλίν. 5, 30.

(ε) Στράβ. ιγ' 614.

(ς) Στράβ. ιγ'. σελ. 614.

ὁ ποιητὴς καὶ γραμματικὸς Διότιμος, οὐ τινα ἐπιγράμματα σώζονται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἀνθολογίᾳ.

Τὸ Ἀδραμύτιον ὡς πόλις χριστιανικὴ ἦν ἔδρα ἐπισκοπῆς· ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι αὐτῆς μέχρι τοῦ ἔτους 869 παρίστανται ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ (α). Τὸν δωδέκατον αἰῶνα ἡ πόλις κατεστράφη ὑπὸ τοῦ ἀριχιπειρατοῦ Ζαχαρίου, ἀλλ' ἀνεκαίνισθη μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ Αυτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἐπιστάσις τοῦ Εὐσταθίου Φιλοκάλου, λαμπρῶς νικήσαντος τοὺς Τούρκους εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Ἀδραμυττίου (β). Ἐν τῷ ἐπινείῳ τῆς πόλεως ταύτης ὁ μοχθηρὸς γέρον Αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ἐν ἔτει 1183 συνέλαβε τὸν διάσημον στρατηγὸν Λαμβαρδᾶν, οὗ ἐγκλημα ἦν ἀπλῶς ἡ πρὸς τὸν δυστυχῇ νέον Ἀλέξιον τὸν Κομνηνὸν πιστὴ φιλία αὐτοῦ (γ). Ἐν Ἀδραμυττίῳ τέλος ἔλαβε χώραν ἐν ἔτει 1284 ἡ περίεργος ἐκείνη συνέλευσις τῶν καλουμένων Ἀρσενιατῶν καὶ Ἰωσηφιτῶν, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρόνικου τοῦ Παλαιολόγου, χάριν διελύσεως τῶν πολυχρονίων ἐρίδων αὐτῶν. Τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐρίδος ταύτης διαιρεσάσης ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν ἐκκλησίαν, δυναταί τις ν' ἀναγνώσῃ ἐν πλάτει παρὰ Νικηφόρῳ τῷ Γρηγορᾷ· ἐνταῦθα δὲ μόνον περιεργείας χάριν ἀναφέρομεν τὴν κοινὴν ἀπόφασιν τῶν διαφερομένων μερῶν, τίνι τρόπῳ ἅπαξ διὰ παντὸς νὰ διελύσῃσι τὴν πολυχρόνιον αὐτῶν ἔριν. Ἀκούσωμεν δὲ κάλλιον αὐτοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ, περιγράφοντος τὸ γεγονός τοῦτο ὡς ἐξῆς. «Ἐπεὶ μὲν τοι συνήεσαν (οἱ Ἀρσενιαταὶ καὶ Ἰωσηφιταὶ) ὡς εἴρηται περὶ τὸ Ἀδραμύτιον, ὡμολόγηται πᾶσι καὶ συμπεφώνηται μετὰ πλείστους τῶν λόγων διαύλους, βίβλοις δυσὶν ἐγγραφεύσας ἑκατέρων τὰς δόξας, ἀφ' ὧν οἱ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐδιδάστησαν ἐρίδος λόγοι, τῷ θεῷ διὰ πυρὸς καὶ σημείων ἐπιτρέψαι τὴν κρίσιν· παννύχους τοίνυν τετελεστές στάσεις καὶ δεήσεις παμπόλλας πρὸς τὸν θεὸν κατ' αὐτὰ δὴ τὸ μέγα καὶ ἱερὸν σάββατον τὰς βίβλους καθήκων εἰς πῦρ κατὰ μέσον τὸ θεῖον ἀνάκτορον· ἐλπίς μὲν τοι ἦν ἀνὰ μέρος ἑκατέροις ἰδιαιζόντως τοῖς μέρεσι, θατέραν ἀλώεσθαι φυλαχθήσθαι· ἀλλ' ἦσαν ἄρα ἐλπίδες ταῦτα κενὰ τῶν γρηγορούντων ὡς ἀληθῶς ἐνύπνια· ἀθρόον γάρ τὸ πῦρ ἀμφοτέρων δραξάμενον σποδὸν τὴν ταχίστην πεποίηκε· καὶ ἦν τοῦτο ψῆφος θεοῦ καὶ χλεύη κατὰ πάντων ὁμοῦ σπουδῇν ποιουμένων τὴν παιδίαν, καὶ ἀκάρους τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπιφερόντων κλύδωνας ». (δ). Τοὺς κόπους τῆς ἡμέρας καὶ τὰς κακοπαθείας τῆς νυκτὸς διεσκέδασε καθ' ὁλοκληρίαν λαμπρὸς τις δει-

(α) Le Quien Oriens christ. 4. 704. 702.

(β) Πρὸβλ. Ἄνναν Κομνην. βιβλ. 14 σελ. 420.

(γ) Νικήτας 4, 4.

(δ) Νικηφόρ. Γρηγορ. 6, 4.

πνος ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Γεωργίου Σεβαστοῦ, καὶ ὁ συνοδεύσας αὐτὸν μετ' ἐλίγον ἡσύχιος καὶ ἀτάραχος ὕπνιος ὑπὸ τὴν δροσερὰν σκιὰν κολοσιαίου πλατάνου, οὐ οἱ ὑπερμεγέθει· καὶ ὑπερύψηλοι κλώνες κατεκάλυπτον τὸ δῶμα, ἐφ' οὗ παρεσκευάσθη κατ' ἰδίαν ἐκλογὴν ἡ στρατιωτικὴ ἡμῶν κλίνη. Τὸ ὄρθριον ἄσμα τοῦ Μουζέιμ ἐξεγείραν ἡμᾶς πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ Ἡλίου, διέκοψε μὲν τὸν γλυκύν τῆς πρωΐας ὕπνον, ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ ὁποῖαν ἡσθάνθημεν νέαν ἀνεκλάλητον ἡδονὴν, ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ ἐξεγέρσει τῆς φύσεως, κατὰ τὴν λαμπροτάτην ἀνατολὴν τοῦ Ἡλίου, ἦν χοροὶ μυριάδων καλλικελάδων πτηνῶν, ἥδη πανταχόθεν ἀνήγγελλον καὶ ἀνύμνουν! Οἱ ἵπποι σεσαγμένοι ἥδη περιέμενον ἀνυπόμονοι καὶ οὗτοι τοὺς ἀναβάτας αὐτῶν· τοσοῦτον τὰ πάντα ἐν τῇ ὀργῶσθαι αὐτῇ φύσει ἀφ' ἑαυτῶν ἐκινουῦντο καὶ ἔσπευδον, εἰς πλήρη ὄντα ἀντίθεσιν πρὸς μόνους τοὺς νεήλυδας δεσπότες αὐτῆς, οἵτινες ἀπαθεῖς καὶ ἀκίνητοι ἐν τῷ θαύματι τούτῳ τῆς φύσεως, ἀνάλητοι καὶ κατηφεῖς σταυροπόδην ἐκάθηντο ἔξω τῶν ἐργαστηρίων, περιμένοντες σιωπηροὶ τὴν μηχανικὴν ἐνέργειαν τοῦ ὀπίου.

Τὴν φορὰν δὲ ταύτην ἐγὼ κατέστην ὁ κυβερνήτης τοῦ πλοίαρχου ἡμῶν, ὁδηγῶν αὐτὸν εἰς τινὰ ἀρχαῖα χωρία, πάλαι ποτὲ ἐν τῷ Ἀδραμυττηνῷ κείμενα πεδίῳ, νῦν δὲ μάλις ἐκ τινων σημείων ἐν τῷ μέσῳ τῆς τελείας καταστροφῆς γνωρίζόμενα. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπὸ Ἀδραμυττίου διευθύνθημεν πρὸς τι χωρίον Τουρκικὸν τὸ Καρλί-κιοϊ, τρία τέταρτα τῆς ὥρας ἀπέχον αὐτοῦ. Ἡμίσειαν δὲ περίπου ὥραν μακρὰν ὑπάρχει ἑτερόν τι ἄθλιον Οθωμανικὸν χωρίον τὸ Ζεϊλελί-κιοϊ· βορειανατολικῶς δὲ τῶν δύο τούτων χωρίων κεῖνται κατεσπαρμένῃ παρὰ τὰς ὄχθας μικροῦ τινος ποταμοῦ λείψανα ἀρχαίας ὑπάρξεως. Ἐν τούτῳ δὲ ὁ συνοδοιπόρος μου, ὅστις διήρχετο τὰ χωρία ταῦτα μετὰ τῆς ἀδιαφορίας καὶ τῆς καταφρονήσεως, ἦν ἐμπνέει εἰς πάντα ἡ προῦσα αὐτῶν κατάστασις, βλέπων ἀδιακώπως τὸν ἀνεμὸν οὐριον, καθίστατο ὀλονὲν ἀνυπόμονος, ἀγανακτῶν διὰ τοῦ χρόνου τὴν καθυγράν ὡς ἔλεγε τὴν ἀπώλειαν. Ἰνα δὲ καθησυχάσω κατὰ τι τὴν ταρχήν του, ἠναγκάσθην νὰ εἰπῶ αὐτῷ, ὅτι ἐπὶ τῶν τριῶν τούτων ἐλσεινῶν χωρίδιον στηρίζεται ἅπαν τὸ δράμα τῆς θαυμαστῆς Ἰλιάδος, ὅτι τὸ Καρλί-κιοϊ ἐκεῖνο ἦν ἡ ἀρχαιοτάτη ὁμηρικὴ ἐκεῖνη πόλις Χρύσα, ὅπου ἦν ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος ὁ πατήρ τῆς Χρυσῆδος, ἦν οἱ Ἕλληνες αἰχμαλωτίσαντες, ἔδωκαν αὐτὴν γέρας τῷ Ἀγαμέμνονι, ὅτι τὰ παρὰ τὸν ποταμὸν ἐκεῖνα ἀρχαῖα λείψανα, ἦσαν τὰ ἑρείπια τῆς ἀρχαιοτάτης καὶ πλουσιωτάτης Θήβης, ἦν οἱ Ὀμηρικοὶ ἥρωες κατὰ κράτος ἐλόντες διήρπασαν, μετακομίσαντες πάντα τὰ κινητὰ αὐτῆς κτήματα εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, μετὰ δὲ τούτων καὶ τὴν καλλιπάρηον Χρυσῆδα.

Ῥαχόμεθ' ἐς Θήβην ἱερὴν πόλιν Ἡετίωνος
τὴν δὲ διεπράθομέν τε καὶ ἤγομεν ἐνθάδε πάντα
Καὶ τὰ μὲν εὖ θάσσαντο μετὰ σφίσιν υἱες Ἀχαιῶν
ἐκ δ' ἔλον Ἀτρεΐδῃ Χρυσῆδα καλλιπάρηον (α).

Τὸ δὲ ἄθλιον ἐκεῖνο Ζεϊλελί-κιοϊ ἦν ἡ ἀρχαιοτάτη Κίλλα οὐ μακρὰν τῆς Χρύσης ἀπέχουσα, ὅπου ἐλατρεύετο ὁ Κίλλαϊς Ἀπόλλων ὁ ἐπικαλούμενος Σμινθεύς.

Κλυθί μεν Ἀργυρότοξ', ὅς Χρυσὴν ἀμφιβέβηκας
Κίλλαν τε ζαθέην.
Σμινθεῦ! (β).

Τὰ δεινὰ δὲ, ἃ ἐπὶ δεκαετίαν οἱ Ἕλληνες ἐνώπιον τῆς Τρωάδος ὑπέσπασαν, ἐντεῦθεν ἔσχον τὴν πρώτην αὐτῶν πηγὴν! Γυνὴ ἐγένετο ἡ αἰτία πολέμου τοῦ Τρωϊκοῦ, γυνὴ ἐγένετο ἡ αἰτία καὶ τῶν πολυχρονίων αὐτοῦ συμφορῶν! Τοῦ εὐτελοῦς τούτου χωριδίου ἡ ὠραία αἰχμαλωτος, ἡ καλλιπάρης Χρυσῆς, ἡ θυγάτηρ τοῦ Χρύσου τοῦ ἱερέως τοῦ Ἀπόλλωνος, αὕτη ἐγείρασα ἔσιν δεινὴν μεταξὺ τῶν δύο ἀρίστων τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων, ἐγέννησε τὴν οὐλομένην τοῦ Ἀχιλλέως μῆνιν.

ἡ μυρὶ Ἀχαιοὺς ἄλγ' ἔβηκεν
πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς ἄϊδι προΐαψεν
ἡρώων (γ).

Μὴ γένοιτο δ' ἡμῖν διὰ τοῦτο ἵνα τυχθῶμεν τῇ μισογύνῃ σχολῇ, ἀμούσως ἀποφαινομένη Ὀρμος Ἐριφύλης, Φιλομήλας ἡ τράπεζα, Σθενεβοίας ἡ διαβολή, Ἀερώπης ἡ κλοπή, Πρόκνης ἡ σφαγή. Ἄν τὸ Χρυσῆδος κάλλος Ἀγαμέμνων ποθῇ, λοιμὸν τοῖς Ἕλλησι ποιῇ· ἂν τὸ Βρυτηλίδος κάλλος Ἀχιλλεὺς, πένθος αὐτῷ προξενῇ· ἂν ἔχη γυναῖκα Κανδαύλης καλὴν, φονεῖται Κανδαύλην ἡ γυνή. Τὸ μὲν Ἐλένης τῶν γάμων πῦρ ἀνῆψε κατὰ τῆς Τροίας· ἄλλο πῦρ, ὃ δὲ Πηνελόπης γάμος τῆς σώφρονος πόσους νυμφίους ἀπώλεσεν; Ἀπέκτεινεν ἱππόλυτον φιλοῦσα Φαίδρα, Κλυταιμνήστρα δὲ Ἀγαμέμνονα μὴ φιλοῦσα. Ὡς πάντα γυλμῶσαι γυναῖκες· κἂν φιλῶσι φονεύουσι, κἂν μὴ φιλῶσι φονεύουσι» (δ). Πολλῶν δὲ μᾶλλον ἀσμένως ὁμολογοῦμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ὁπαδοὺς τῆς εὐφυοῦς ἀλλ' ἀτυχοῦς Εἰκασίας, ἥτις τὸν ἄκομφον καὶ ἄχαριν αὐτοκράτορα Θεόφιλον εἰπόντα αὐτῇ ἐν εἰδὲι χαριεντισμοῦ « Πᾶν κακὸν ἐκ γυναικὸς προῆλθεν ἐν τῷ κόσμῳ », ἐδίδαξεν ἀπαντήσασα· « ἀλλὰ καὶ ἐκ γυναικὸς πηγάζουσι τὰ καλλιώτερα » (ε).

Ἐπὶ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων ἡ Χρύσα ἦν πόλις παρὰ τὴν ἑλπίδα, ὡς καὶ τὸ Ἀδραμύττιον ἦν πολὺ πλησιέ-

(α) Ἰλιάδ. 4, στίχ. 366.

(β) Ἰλιάδ. 4, στίχ. 37.

(γ) Ἰλιάδ., στίχ. 2 ἔξ.

(δ) Ἀχιλλεύς Τασίου, τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα 4, 8.

(ε) Ὅρα Ζωναρ. χρον. βιβλ. ιε'.

στερον τῆς θαλάσσης. Ἦν δὲ καὶ ἑτέρα πόλις Χρύσα, ἢ κατὰ τὴν Ἀμφικτιόν, ἀλλ' αὕτη μεταγενεστέρως ἐκτίσθη, καταστραφείσης τῆς παλαιᾶς. Ἐντεῦθεν δ' ἐπεκράτησεν ἐπὶ πολὺ καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων σύγχροισι, τίς ἄρα ἐκ τούτων ἦν ἡ Ὀμηρικὴ καὶ ἀρχαία Χρύσα. Ἀλλ' ὁ Στράβων διὰ μακρῶν ἀποδεικνύει ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ὀμήρου, ὅτι ἐν τῷ Ἀδραμυττηνῷ κόλπῳ, ἦν ἡ ἀρχαία Χρύσα, καθότι αὕτη παράλιος, παρ' αὐτὴν ἦν ἡ Κίλλα, καὶ πλησίον αὐτῆς ὑπῆρχεν ἡ Θήβη· τέλος δὲ, μόνον ἐντεῦθεν ἐκ τοῦ πλουσιωτάτου τούτου πεδίου τῆς Θήβης, ὅπερ καὶ ὁ Λίβιος ἀποκαλεῖ *agrum opulentum carmine Homeri nobilitatum* (α), καὶ ὅπερ διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ περιμάχητον ἐγένετο, τὸ πρῶτον μὲν μεταξὺ Μυσῶν καὶ Λυδῶν, ὕστερον δὲ μεταξὺ Ἑλλήνων τῶν ἐκ τῆς Λέσβου καὶ τῆς Αἰολίδος ἐποικισάντων (β), ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν οἱ ἐπὶ λαφυραγωγίᾳ ἐξελθόντες ἥρωες, ἄφθονον πολυειδῶν λαφύρων συγκομιδὴν. Μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τοῦ τελευταίου μνημονευθέντος χωρίου, ἀπεντάττει πηγὴ ὕδατος θερμοῦ. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἡ ἐλαχίστη ἀμφισβησία ὅτι, ἐνταῦθα ἔκειντο τὰ Ἀστυρα, κώμη καὶ ἄλσος τῆς Ἀστυρηνῆς Ἀρτέμιδος ἄγων (γ). Μία δὲ τις ὁμοίως μεγάλη διαφορά ὑπάρχει μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς σημερινῆς πηγῆς, ὅτι ἐκείνης μὲν τὸ ὕδωρ κατὰ Παυσανίαν ἦν μέλαν, ταύτης δὲ λευκὸν ὡς τὸ σὺνηθες (δ). Ὀλίγον δὲ παραιτέρω ὑπάρχει ἡ Ἀντάνδρος μέχρι τοῦ νῦν παραδόξως σώζουσα τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα, καὶ ἔχουσα κάλλιστον λιμένα καλούμενον νῦν Αἰτζά. Ὁ λιμὴν οὗτος τῆς Ἀντάνδρου εἶναι ὁ μόνος σχεδὸν λιμὴν τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου, ἀρχομένου κυρίως ἐνθεν μὲν ἀπὸ τοῦ Ἀκρωτηρίου τὰ Γάργαρα, ἐνθεν δὲ ἀπὸ τῆς Πυρρῆς ἄκρας. Ἐν τῷ λιμένι τούτῳ ὀρμίζονται τὰ πλοῖα, τὰ ἐξαγάγῃσι τὰ διάφορα προϊόντα τοῦ κόλπου, καὶ ἰδίως τὴν ἐκ τοῦ Γαργάρου ἀποκοπτομένην ξυλείαν. Ἐκ τοῦ λιμένος τούτου μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τρωάδος ἐξέπλεισέ ποτε καὶ ὁ Αἰνείας νέαν πατρίδα ἀναζητῶν.

Auguriis agimur divum; classem que sub ipsa Antandro, et Phrygiae molimur montibus Idae, Incerti quo fata ferant, ubi sistere detur (ε).

Ἡ πόλις αὕτη τὸ ἀρχαῖον ἦν πόλις Πελασγικὴ (ς)· οἱ Αἰολαῖς δὲ μετὰ ταῦτα πιθανῶς διώξαντες τοὺς Πελασγοὺς κατέκρησαν αὐτήν (ζ). Ἡ δὲ ἀρχαία πα-

ράδοσις ζητεῖ διαφόρως νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ ὄνομα αὐτῆς· καθότι κατὰ μὲν τινὰς ὁ Ἀσκάnios ὁ υἱὸς τοῦ Αἰνείου, περιπετὼν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Πελασγῶν, παρέδωκεν αὐτοῖς ὡς λύτρον τὴν πόλιν· ἐντεῦθεν δὲ ἐκλήθη Ἀντάνδρος, ὡς ἀποδοθεῖσα ἀντὶ ἀνδρός. Κατὰ δὲ τινὰς ἐθεμελιώθη ὑπὸ τινῶν Ἀνδρίων ἐκπεσόντων τῆς πατρίδος αὐτῶν διὰ στάσιν ἐμφύλιον· οὗτοι δ' ἐκάλεσαν ταύτην τὴν πόλιν Ἀντάνδρον οἶονεῖ ἀντὶ Ἀνδρου (α). Τὸ δ' ἀμέσως ὑπερκείμενον τῇ πόλει ὄρος πρόπου τις ὃν τοῦ Γαργάρου, ὃ καὶ ἡ Ἀκρόπολις τῆς Ἀντάνδρου, ἦν ἡ περίφημος θέσις Ἀλεξάνδρεια, ὅπου αἱ τρεῖς θεαὶ περὶ κάλλους ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Πάριδος ἐδικάσθησαν κατὰ τὴν παράδοσιν (β). Ἐν τούτῳ δὲ ἡ λέμβος ἡμῶν πρὸ πολλοῦ ἤδη εἰσπλεύσασα εἰς τὸν λιμένα κατὰ τὴν παραγγελίαν ἡμῶν, οὐδὲν ἄλλο περιέμενε πλὴν ἡμᾶς πρὸς ἀπόπλουν. Ὁ ἀνεμὸς ἦν ἤδη σφοδρὸς, ἀλλὰ βορρῆας οὐριος κατὰ πάντα. Ἰσως δὲ ἦν αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἔκμενος οὐρός, ὃν ὁ ἐξιλασθεὶς Ἐκάεργος ἐπεμψε τοῖς περὶ τὸν Ὀδυσσεῆα, κομίσασιν εἰς Χρύσαν τὴν καλλιπάρηον Χρυσήϊδα, καὶ ἐναποθεμένους αὐτὴν εἰς τὰς πατρικὰς τοῦ ἱερέως ἀγκάλας. (γ).

Ἡ λέμβος ἡμῶν μόλις ἐκ τοῦ τάχους τὰ νῶτα ψαύουσα τῶν ὑδάτων ὡς βέλος διέσχισε τὴν κυανόλευκον θάλασσαν.

Ἐντὸς δὲ τριῶν ὥρων ἀπὸ τοῦ ἀπόπλου ἡμῶν ἐξ Ἀντάνδρου, ἤμεθα ἤδη ἐντὸς τοῦ δρόμωνος, περὶ δόσιν Ἡλίου.

ΣΚΩΛΗΚΟΤΡΟΦΙΑ.

—οοο—

Τὸ παρελθὸν ἔτος, κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν τοῦ χρόνου, ἐδημοσιεύσαμεν (*) διεξοδικήν πραγματείαν περὶ σκωληκοτροφίας· ἀλλὰ καὶ σήμερον δὲν θέλουσιν ἴσως δυσπρεστοῦν οἱ ἀναγνώσται, οἱ γινώσκοντες μάλιστα πόσου πλούτου πάροχος δύναται ν' ἀποβῇ ἡ βιομηχανία αὕτη εἰς τὴν ἡμετέραν πατρίδα, ἐὰν προσθέσωμεν ἔτι ὀλίγα μετὰ τινῶν εἰκόνων. Ὅστις, λησμονῶν πρὸς ὥραν τοῦλάχιστον τὰς περὶ ὑπουργῶν καὶ ὑπουργείων ματαιοσπουδαίς δις δ' εἰπεῖν καὶ ἐπιβλαβεῖς ἐριδας, ἐπισκερθῇ τὸ ἐν Ἀθῆναις μεταξουργεῖον τοῦ Κ. Δουρούτη ἢ τὸ ἐν Πειραιεὶ τοῦ Κ. Ράλλη, καὶ ἴδῃ ὅτι οὐ μόνον ζωῆς ἀλλὰ καὶ τιμῆς πόρος δαψιλεύεται διὰ τῶν εὐεργετικῶν αὐτῶν καταστημάτων εἰς πολλὰ πλάσματα ἐγκαταλε-

(α) Λιβ. 37, 49.

(β) Στράβ. ιγ'. 642.

(γ) Ὁρα Στράβ. ιγ'. 606, 613.

(δ) Παυσ. 4, 35. Ἐνταῦθα ὅμως ὁ Παυσανίας δεινῶς συγχέει τὴν ἀληθῆ τῶν Ἀστύρων θέσιν, τιθεὶς αὐτὰ παρὰ τῷ Ἀταρναί.

(ε) Virgil. Aeneid. 3, 545.

(ς) Ἡρόδ. 7, 42.

(ζ) Θουκυδ. 8, 108.

(α) Περὶ λ. Μέλαν 4, 18.

(β) Στράβ. ιγ'. 606.

(γ) Πλάτ. 1, 434.

(*) Ὁρα συλλογ. 268—272 τοῦ 1864 ἔτους.